కొడుకు.

వెంకటరాయులు శాంత్రాభ్ర్తుగ తండి లక్షలు సంపాదించక పోయినా, కుటుంబానికి అన్యాయం చెయ్యలేదు. ఆయన పోయే ముందు సంవత్సరం ఆడపిల్ల లిద్దరి పేరిట చెరో మూడు వేలు పది సంవత్సరాలకు ఫిక్సెడ్ డిపాజిట్‌లో వేశారు—అప్పటికి అమ్మాయిలు చదువు పూర్తి చేస్తారని తరవాత పెళ్ళి చెయ్యవచ్చని ఆయన ఆలోచన. తాను పదిహేను వేలకు జీవిత భీమాలో పాలిసీ తీసుకున్నారు. ఇవిగాక ఇంటి పైన అద్దెలు వస్తున్నాయి.

జీవిత భీమా నుండి పదిహేను వేలు రాగానే రమణ తన భాగం మూడు వేలు తన అక్కౌంట్‌లో వేసుకున్నాడు. రమణ ప్రవర్తన బాధాకరంగా ఉన్నా, తులశమ్మ మాట్లాడలేదు.

వెంకటరాయులు పోయిన ఈ ఏడు సంవత్సరాల నుండి తులశమ్మ గుట్టుగా సంసారం నడుపుతూంది. రాధ బి. ఎ. పాసైంది. మాధవి బి. ఎ. మూడవ సంవత్సరం చదువుతూంది.

రాధా, మాధవీల చదువును ఎస్. ఎస్. ఎల్. సి. తో ఆపమని పోరు పెట్టాడు రమణ. "వీళ్ళు పెద్ద చదువు చదివి ఉద్యోగాలు చెయ్యాలా, ఊళ్ళేలాలా? ఈ చదువు చాలు". అన్నాడు.

కాని, తులశమ్మకు భర్త మాటలు గుర్తు వచ్చాయి. ఒక రోజు ఆడపిల్లలిద్దరూ పరీక్షల కని శ్రద్ధగా చదువుతున్నారు. వెంకటరాయులు దూరంగా కూర్చుని చూస్తున్నారు. పాలు ఇవ్వడానికి తులశమ్మ వెళ్ళింది. భార్యను దగ్గర కూర్చోబెట్టుకుని, "తులసీ! అమ్మాయిలు చూడు—శ్రద్ధగా ఎలా చదువు కుంటున్నారో! ఒక వేళ నా కేమైనా అయితే వాళ్ళిద్దరినీ పెద్ద చదువులు చదివిస్తానని మాట ఇవ్వు. మెడిసిన్ చదివించలేక పోయినా, ఎమ్.ఎ. కాని, ఎమ్.ఎస్‌సి. కాని చదివించాలి. అప్పుడే వాళ్ళు తెలివి తేటలకు సార్థక్యం! చదివిస్తావు కదూ?" అన్నాడు. ఆ రోజు తులశమ్మకు ఏడుపు ఆగలేదు. "అలా మాట్లాడకండి. మీ కంటె ముందు నేనే వెళ్ళిపోతాను. మీ చేతుల మీదే నా అంత్యక్రియలు జరగాలి. ఇంకోసారి ఇలా మాట్లాడితే నా మీద ఒట్టే" అంది. కన్నీరు ధారగా వర్షించింది. అటువంటి వాక్యానే తన చెవులతో వినలేక పోయింది. ఏడుస్తున్న భార్య భుజాలపై చేతులు వేశారు వెంకటరాయులు. "తులసీ! ఏడవకు. భార్య కన్నీరు పెడితే భర్తకు, ఇంటికి అశుభం. ఎప్పుడూ నువ్వు నవ్వుతూ, సంతోషంగా ఉండాలి. కళకళ లాడే భార్య ముఖం చూస్తేనే భర్త మనసుకు ఆనందం. ఆమె సంతోషంగా ఉంటేనే భర్తకు జయం. నువ్వు కంట తడి పెడితే నేను భరించలేను. నేను చెప్పింది జరగక పోవచ్చు. అయినా, విధి నెవరూ తప్పించలేరు. భగవంతుడు నాకు నీ వంటి అనురాగమయి అయిన భార్యను, మంచి పిల్లలను ఇచ్చాడు. ఇప్పటివరకు అన్నీ సవ్యంగానే జరిగిపోయాయి. ఎప్పుడూ మగ పిల్లలకు తమ స్వార్థమే కాని, తలిదండ్రులు, అక్కా, చెల్లెళ్ళ బాధ్యత అంతగా పెట్టుకోరు. అందుకే నీ దగ్గర మాట తీసుకుంటున్నాను. ఇవ్వాళ అప్పుడప్పు,

—కుమారి బి. విజయలక్ష్మి

సాలంకృత చిత్రం—రాజేంద్ర (పాత గుంటూరు)

మీద వచ్చే అడ్డులతో వాళ్ళను ఎలాగైనా పెద్ద చదువులు చదివించు. విద్య వాళ్ళకు రాణింపు ఇస్తుంది. జీవితంలో ఎప్పుడూ ఉపయోగపడుతుంది. అదిగాక వాళ్ళిద్దరికీ చదువంటే ఎంత ఆసక్తో నీకు తెలుసు గదా! మాట ఇస్తావు కదూ!" తులశమ్మ చెయ్యి తన చేతిలోకి తీసుకుంటూ అడిగారు. తులశమ్మకు దుఃఖం ఆగలేదు. కాని, భర్త అడిగినందుకు—"అలాగే" అని మాత్రం అనగలిగింది.

వెంకటరాయుడు సంతోషంగా ఆమె చేతులను తన హృదయంపై ఉంచుకున్నారు, 'మాట మాత్రానికే భరించలేని ఈ కేల నిజంగా అలా జరిగితే ఎలా తట్టుకుంటుందో' అనుకుంటూ.

ఇది జరిగిన సంవత్సరానికి వెంకటరాయులుకు అకస్మాత్తుగా గుండె పోటు వచ్చింది. భార్యను దగ్గరికి పిలిచి, "నేను చెప్పింది గుర్తుంది కదూ? నువ్వు మరిచిపోవని నాకు తెలుసు, తులసీ! ఎప్పుడూ నీ సాహచర్యంలో ఉండాలని ఉన్నా, నాకా ప్రాప్తం లేదు. భగవంతుడు నన్ను ఏదైనా కోరుకోమంటే జన్మ జన్మలకు నువ్వే నా భార్యవు కావాలని కోరుకుంటాను. పిల్లలను చదివించి, పెళ్ళిళ్ళు చేసే యోగ్యత నాకు లేదు. ఇక వాళ్ళకి తల్లి, తండ్రి—అన్నీ నీవే! ధైర్యంగా ఉంటావు కదూ. . ." తరవాత ఆస్తి వివరాలు చెప్పి, కాగితాలతోబాటు బాధ్యతనుకూడా తులశమ్మ చేతుల్లో పెట్టి, పిల్లలను హృదయానికి హత్తుకుని, తులశమ్మ చేతుల్లో ప్రాణాలు వదిలారు.

ఒక్కొక్క స్మృతి జ్ఞాపకం వస్తుంటే గుండెను రంపంతో కోసినట్లు బాధ కలుగుతూంది. కన్నీళ్ళు జలజలా రాలాయి. ఆయన తన చేతుల్లోనే పోయారు. తనకు మాత్రం ఏమీ కాలేదు. తనకు హృదయం బదులు శిల ఉంచాడు భగవంతుడు. లేకపోతే అటువంటి బాధకు హృదయమైతే పగలకుండా ఉంటుందా? వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది తులశమ్మ.

భర్త మాటలు పదే పదే గుర్తుకు వస్తుంటే, ఆయన ఆశయం నిర్వర్తించడం కొరకు కన్నీళ్ళు తుడుచుకుని, రమణతో రాధను కాలేజీలో చేర్పించాలని పట్టు బట్టింది.

"వీళ్ళందరినీ భరించడమే కాకుండా వీళ్ళకు చదువులుకూడా ఒకటా?" అన్నాడు రమణ.

తులశమ్మ ఎంతో బాధ పడింది ఆ మాటలకు. చక్కగా చదువుకుంటున్న పిల్లలను ఎవరైనా చదివించనంటారే! తన సొంత చెల్లెళ్ళే కదా! అయినా, తాను సంపాదించిందేమైనా పెడుతున్నాడా? ఒక్క రోజైనా వాళ్ళకు ప్రేమతో ఏదైనా ఇచ్చాడా? వీళ్ళేనా సహోదరులు? ఆయన ఎంత ముందు ఆలోచనతో చెప్పారు! 'నేను లేకపోతే వీళ్ళ గతి ఏమయ్యేది?' అనుకుంది.

"ఇంకా పెళ్ళి చేద్దామా?" అంది రమణతో.

"అప్పుడే పెళ్ళా! పదిహేనేళ్ళకే ఏం తొందర వచ్చింది?" వ్యంగ్యంగా అడిగాడు. ఇంక మాటలను పొడిగించలేదు తులశమ్మ. "అమ్మాయి కాలేజీలో చేరుతుంది. ఇది మీ నాన్నగారి కోరిక! నా నిర్ణయం!" అంది.

తల్లి అంత దృఢంగా చెబుతూంటే రమణ కొంచెం జంకాడు. 'వీళ్ళిద్దరూ కాలేజీలో చేరి తనతో సమానంగా చదివితే తన గొప్పతన మేముంటుంది? అందులో వాళ్ళు బాగా చదువుతారు. అయినా, ఒక సంవత్సరం తరవాత చూద్దాం' అనుకుని, తల్లితో కఠినంగా—"పనిమనిషిని మానిపించేస్తున్నాను. ఆ ఖర్చయినా కలిసి వస్తుంది" అంటూ లేచి పోయాడు.

తులశమ్మ రమణ ప్రవర్తనకు ఎంతో బాధ పడినా, ఒక సమస్య పరిష్కారమైనందుకు సంతోషించింది.

* * *

రమణ భార్య లత ఒక్క పనికూడా చెయ్యదు. పిల్లలను చూడడం దగ్గిర నుంచి, చెట్లకు నీళ్ళు పొయ్యడం, సామాన్లు తోమడం, బట్టలుతకటం, వంట చెయ్యడం...అన్నీ రాధా మాధవీలే చెయ్యాలి. వీలైనంత వరకు సహాయం చెయ్యడం, అలిసిపోయినప్పుడు పోయి పడుకోవడం తప్ప తులశమ్మ ఏమీ చెయ్యలేక పోయేది. ఏమైనా మాట్లాడితే రమణ దానికి పెద్ద రాద్ధాంతం చేస్తాడు. వీధిలో అందరి ముందు చులకన.

'చదువు కోనిస్తే చాలు' అని అక్క చెల్లెళ్ళు కష్టమైనా చేసుకు పోయేవాళ్ళు.

ఉదయం అయిదు గంటలకు లేస్తే కాలేజీకి వెళ్ళే వరకూ పనితోనే సరిపోతుంది. కాలేజీ నుంచి వచ్చిన తరవాత వంటచేసి, చెట్లకు నీళ్ళు పోసి, భోజనాలు పెట్టి, సామానులు కడిగిపెట్టి, వంటిల్లు కడగడం ప్రతి సాయంత్రం ఉండే పని. తొందరగా పని పూర్తి చేసుకుని, అందరికీ భోజనాలు పెట్టి, తామిద్దరూ భోజనం చేసి కూర్చుని చదువుకునేవారు.

పి. యు. సి. లో రాధ ఫస్ట్ క్లాస్ తెచ్చుకుని బి. ఎ. ఇంగ్లీషు లిటరేచర్‌లో చేరింది. మాధవికూడా పుస్తకాల గొడవ ఉండదని, అక్క తీసుకున్న గ్రూపే తీసుకుంది. వాళ్ళ సబ్జక్టుల మీద చర్చలతో ఎన్నో రాత్రుళ్ళు గడిపే వారు. లేదా పని పూర్తి అయిన తరవాత ఇద్దరూ కలిసి సునీత వాళ్ళింటికి వెళ్ళే వారు.

సునీత, రాధ పి. యు. సి. లో క్లాస్ మేట్స్. బి. ఎ. లోకూడా ఇద్దరూ లిటరేచర్ తీసుకోవడం వల్ల ఆత్మీయు లయారు. ఇద్దరికీ రహస్యాలు లేవు. అందంగా, అణకువగా, ఎప్పుడూ ఫస్ట్ వచ్చే రాధ అంటే సునీతకు ఎంతో అభిమానం. ఎంతో ఉన్న వాళ్ళయినా, దర్పం లేకుండా నిర్మలంగా ఉన్న సునీతను చూస్తే రాధకు ఎంతో ఆదరం. సునీత వాళ్ళింటికి రాధా మాధవీ ఎప్పుడూ కలిసి వెళ్ళేవారు.

ఎక్కువగా అందరితో కలవని సునీత—రాధా మాధవీలతో అంతగా కలిసి పోవడం సునీత తండ్రికి ఎంతో ఆశ్చర్యంగా ఉండేది. అందులోనూ [illegible] ఉన్న అక్క చెల్లెళ్ళను ఆయన సునీతను చూసినట్లే చూసేవారు.

కాలేజీ నుంచి వచ్చేటప్పుడు తనతో పాటు వాళ్ళిద్దరినీ కారులో రమ్మని అడిగితే తమను కించపరిచినట్లను కుంటారని సునీత—రాధ, మాధవీలతో నడిచి వచ్చేది. ఒకరి నొకరు పూర్తిగా అర్థం చేసుకున్న వాళ్ళ స్నేహం లతలా పెనవేసుకు పోయింది.

* * *

మధుకర్ ఎప్పుడూ సునీతను ఏడిపించే వాడు. "ఎప్పుడు చూసినా రాధ ధ్యానమేనా— మరి నా గతేమిటి?"

సునీత నవ్వి ఊరుకునేది.

"భగవంతుడికి నేను సంతోషంగా నమస్కరిస్తున్నాను, తెలుసా?" అన్నాడు మధుకర్.

"మీరా! భగవంతునికి నమస్కారమా? ఎందుకు?"

"అబ్బ! ఇప్పుడు వరించింది నా దేవత. అది దారికి రాలేందుకో తెలుసా?" కవ్విస్తూ అడిగాడు మధుకర్.

"అబ్బ, చెప్పండి, బావా?" అంది సునీత.

"ఎంత చక్కగా ఉంది నా దేవి పలుకు! ఎప్పుడూ ఇలా మాట్లాడుతూ ఈ దీనుణ్ణి సేవలందు చెయ్య రాదూ?"

"పొండి, మీతో అసలు మాట్లాడను" అంది పక్కకు తిరుగుతూ సునీత.

"నువ్వు పక్కకు తిరిగితే నాకు తప్పుతుందా?" కుర్చీని ఆమె ఎదురుగా వేసుకుంటూ అన్నాడు మధుకర్.

సునీత నవ్వుతూ, "చెప్పరూ?" అంది.

"చెబుతున్నాను, విను. ఆ రాధ కనక మగవాడై పుట్టి ఉంటే, నాకను ఈ రాణి దక్కేది కాదు. అందుకే నేను దేవుడికి సంక్షిప్తంగా ఒక నమస్కారం పెట్టేశాను!"

సునీత ముఖం ఎరుపెక్కింది. "అవును. రాధ మగవాడైతే నేను తననే పెళ్ళి చేసుకునే దాన్ని" అంది నవ్వుతూ.

"చూశావా! ముందు వచ్చిన చెవుల కంటే వెనక వచ్చిన కొమ్ములు వాడి! నీతో అసలు మాట్లాడను." అలిగి కూర్చున్నాడు సుధాకర్.

కొంచెం సేపు చూసింది సునీత. కాని, నిజంగానే మాట్లాడ్డం మానేస్తే ఏదో వెలితిగా అనిపించింది.

'అమ్మో! బావకు నిజంగానే కోపం వచ్చినట్లుందే?' అనుకుంటూ, "బావా" అని పిలిచింది. పలకకుండా సునీత వైపు చూశాడు సుధాకర్. ఇంకా మాట్లాడకుండా ఉంటే సునీతకు కళ్ళలో నీళ్ళు తిరిగాయి. ఎప్పుడూ గలగలా మాట్లాడే బావ మాట్లాడక పోతే ఎలాగో ఉంది. ఏం చెయ్యాలో తెలియక భోజనం ప్లేటులో పెట్టి తీసుకు వచ్చి అతని ముందు పెట్టి, "భోజనం చేయండి" అంది.

సుధాకర్ మాట్లాడకుండా చూస్తూ కూర్చున్నాడు.

సునీతకు ఏడుపొకటే తరవాయి. కన్నీళ్ళను బలవంతంగా ఆపుకుని, కూర వేసి అన్నం కలిపి ముద్ద పెట్టబోయింది.

"ఊహూఁ" అన్నాడు సుధాకర్.

అతన్ని ఎలా మాట్లాడించాలో తెలియలేదు. ఆపుకుందామన్నా, కన్నీళ్ళు ఆగేట్లు లేవు. భోరున ఏడ్చేసింది.

"అరే, సునీ! ఏమిటిది! నే నేదో తమాషాకు అలా అంటే..."

సునీత మనస్సు కొంచెం తేలికయింది. "కోపం పోయిందా?" అంది.

"నీ మీద నాకు కోపమా? పిచ్చి సునీ! నువ్వేం చేసినా నాకు కోపం రాదు. నిన్నేదో సరదాకి ఆట పట్టిద్దామని చూస్తే నిజంగానే ఏడ్చేస్తున్నావే? మరి ఇంత సున్నితమా! అయితే, నా దేవిగారిని పువ్వుల మీదే కాని, ఆఖరికి నేలమీద కూడా నడిపించ కూడ దన్నమాట" అంటూ సుధాకర్ సునీత ముఖాన్ని చేతుల్లోకి తీసుకున్నాడు.

వర్షం కురిసి వెలసిన ఆకాశంలా సునీత ముఖం తేటబడింది. సంతృప్తిగా సుధాకర్ హృదయంపై తల వాల్చింది.

"అయితే, రాధను చేసుకో వన్న మాటేగా! రా, భోజనం చేద్దాం!" అంటూ లేచాడు సుధాకర్.

సిగ్గుతో తల వాల్చుకుని ఇద్దరికీ భోజనం వడ్డించింది సునీత.

"సునీత చాలా సున్నితమైనది. ఎలా చూసుకుంటావో" అని నిశ్చయం చేసుకున్నప్పుడు మామయ్య అన్నమాటలు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. వచ్చే నెల ఈ పాటికి సునీత తన భార్య అవుతుంది. ఊహా లోకంలోకి వెళ్ళిపోయాడు సుధాకర్.

* * *

రాధ, సునీత బి. ఎ. పాసయారు. రాధకు ఫస్టు క్లాస్ వచ్చింది. సునీతా, సుధాకర్‌ల వివాహం జరిగి నెల కావస్తూంది. సునీతను ఎమ్. ఎ. లో చేరమన్నాడు సుధాకర్. రాధనుకూడా చేర మంది సునీత. తులశమ్మ రాధను చదివించుదా మనుకుంది. ఈ మాటలు విని రమణ విరుచుకు పడ్డాడు. "ఆడవాళ్ళకు ఇంకా చదువేమిటి? నలుగురిలోను నా పరువు పోతుంది. వాళ్ళుగనక ఎమ్. ఎ.లో చేరితే నేను ఈ ఇంట్లో ఉండను. ఆ పైన మీ ఇష్టం."

తులశమ్మకు భగవద్ధ్యానమే శరణ్యం. రమణ మాటలు ఒక్కొక్కటే శూలాల్లా గుండెలో తగులుతున్నాయి. చెల్లెళ్ళను చక్కగా ఒక్క రోజూ పేరు పెట్టి పిలిచింది లేదు. కర్ణకఠోరంగా దద్దీ, మద్దీ అంటూంటే వినలేక చెవులు మూసుకోవలసి వస్తూంది. ఇటు వాళ్ళను చదివించడు, అటు పెళ్ళి మాట అసలే లేదు. ఏదొకైనా వాళ్ళను ఎమ్. ఎ. చదివించి, ఆయన కిచ్చిన మాట నిల బెట్టాలి. అయినా, ఏం చేసేదుంది? ఆ భగవంతుడే చూసుకుంటాడు. తులశమ్మ 'భగవద్గీత' పఠనంలో మునిగి పోయింది. ఏదైనా బాధ కలిగినప్పుడు కళ్ళు మూసుకుని విష్ణు అష్టోత్తర శతనామాలు లేక శివ అష్టోత్తర శత నామాలూ స్మరించడం తనకు అలవాటు. అలా చేస్తే ఆమెకు మనశ్శాంతి లభిస్తుంది. బాధ అంతా పోయి మనసు ప్రశాంతంగా ఉంటుంది. అప్పుడు 'భగవద్గీత' తీసి చదువుతుంది. భక్తి యోగాన్ని చదవడం మొదలు పెడుతుంది.

'భక్తియోగాన్ని ఎన్ని సార్లు చదివినా మళ్ళీ చదవాలనిపిస్తుంది' అనుకుంది తులశమ్మ.

* * *

ఆ రోజు సాయంత్రం రాధ జరిగిం దంతా సునీతతో చెప్పింది. అమ్మకు తను ఎమ్. ఎ. లో చేరటం ఇష్టం. కాని, అన్నయ్యకు ఇష్టం లేకుండా ఎలా చదవడం?

"ఒక రకంగా మీరు ఎమ్. ఎ. చదవ వచ్చు." అక్కడే ఉన్న సుధాకర్ అన్నాడు.

"ఎలా?" సునీత, రాధ ఒక్కసారే అడిగారు.

"వెంకటేశ్వర యూనివర్శిటీలో ఎమ్. ఎ. ప్రైవేటుగా చదవ వచ్చు. మీ రిద్దరూ అప్లై చెయ్యండి. ఇద్దరూ మన ఇంటి అడ్రసే ఇవ్వండి. మిగతా విషయాలు నేను చూసు కుంటాను."

సుధాకర్ సలహా రాధా, సునీతల కెంతో నచ్చింది. సునీతకు కూడా ఇప్పుడు ఇంటి బాధ్యత ఉండడం వల్ల, కాలేజీకి వెళ్ళడం కష్టమే! ఇలా అయితే పోస్టల్ ట్యూషను తీసుకుని ఇష్టంగా చదవ వచ్చు.

* * *

మాధవికూడా బి. ఎ. పాసైంది. అక్కలాగే మాధవికూడా ఎమ్. ఎ. కి ప్రైవేట్‌గా అప్లై చేసింది. ఇద్దరూ ఎమ్. ఎ. చదువుతున్నారు. ఈ విషయం తులశమ్మకు తప్ప, ఆ ఇంట్లో ఇంకెవరికీ తెలియదు. ఒకటి రెండు సార్లు చెల్లెళ్ళిద్దరూ చదవడం చూసినా, వాళ్ళిద్దరూ ఎప్పుడూ పుస్తకాల పురుగులే అను కున్నాడు రమణ.

* * *

రెండు సంవత్సరాలు గడిచి పోయాయి. మాధవి ఎమ్. ఎ. పూర్తి చేసింది. రాధ, సునీత ఎమ్. ఎ. ముందు సంవత్సరమే పూర్తి చేశారు. ముగ్గురూ కలిసి డిగ్రీ తీసుకో వచ్చని కాన్వొకేషన్‌కు అప్లై చెయ్యలేదు. రాధా, మాధవీలకు ఆ రెండు సంవత్సరాలలోనూ యూనివర్శిటీకి ఫస్టు వచ్చింది. బి. ఎ. డిగ్రీ పోస్టు లోనే తీసుకోవడం వల్ల ఈ డిగ్రీ అయినా యూనివర్శిటీకివెళ్ళి తీసుకోవా లంది సునీత. రాధ తల్లితో ఆ మాట చెప్పింది. తానుకూడా ఎప్పటినుండో తిరుపతి వెళ్ళాలనుకోవడం వల్ల తులశమ్మ రెండూ కలిసి వస్తాయని సరేనంది.

యూనివర్శిటీ వారిచ్చిన బంగారు పతకంతో ఎమ్. ఎ. డిగ్రీలను తెచ్చి తల్లి పాదాల దగ్గర పెట్టారు అక్కా చెల్లెళ్ళు. తులశమ్మ కళ్ళ నుండి ఆనంద భాష్పాలు జలజలా రాలాయి. ఇద్దరినీ రెండు చేతులతోను తీసుకుని హృదయానికి హత్తుకుంది. కళ్ళు మూసుకుని భర్తను తలుచుకుంది. 'మీ అభిమతాన్ని నెర వేర్చాను' అని మనసులోనే భర్తకు తెలిపింది.

సాయంత్రం సుధాకర్, తులశమ్మ, రాధ, మాధవి, సునీతలను తీసుకుని ఫోటోస్టుడియోకి వెళ్ళాడు. కాన్వొకేషన్ డ్రస్‌లో ముగ్గురినీ కలిపి, వేరు వేరు గాను, రాధా మాధవీ, తులశమ్మలను అందరితోను కలిపి ఫోటోలు తీయించాడు.

(సశేషం)

ఆలోచన — చిత్రం—దేవు దీక్షితులు (ఒంగోలు)

(క్రిందటి సంచిక తరువాయి)

విష్వా వాశి

కుమారి బి. విజయలక్ష్మి

రాత్రి పడుకున్నదే కాని, తులశమ్మకు నిద్ర రాలేదు. భర్త పోయి పదిసంవత్సరాలు దాటింది. 'ఇన్ని సంవత్సరాలు ఒంటరిగా నే నెలా బతికాను?' అనుకుంది పట్టరాని దుఃఖం వచ్చింది. కన్నీళ్ళు ఆపినా ఆగడం లేదు.

'ఇన్ని సంవత్సరాలు వీళ్ళను చదివించి ఆయన ఆశయం నెరవేర్చాలని బతికాను. ఈ రోజు అది పూర్తి అయింది. ఇంక నే నెందుకు బతకాలి? నన్ను మీ దగ్గిరికి తీసుకు వెళ్ళరూ?' అని మనసారా భర్తను ప్రార్థించింది. ఆ దుఃఖంతోనే కన్నులు మూతపడిన తులశమ్మకు వెంకట రాయలు కనిపించారు. ఆమె తలని తన ఒళ్ళో పెట్టుకున్నారు. "ఏడుస్తున్నావా, తులసీ! నే నెక్కడికి వెళ్ళాను? నే నెప్పుడూ నీ తోనేఉన్నాను. చావు శరీరానికి కాని ఆత్మకుకాదు. ఇది నీకు తెలియనిదా? నువ్వుకూడా వచ్చేస్తే పిల్లల పెళ్ళిళ్ళు ఎవరు చేస్తారు? చదివించగానే బాధ్యత తీరిపోతుందా? రమణ తన కూతురు పెళ్ళి చెయ్యాలని తొందర పడుతున్నాడు. కాని, చెల్లెళ్ళకు పెళ్ళి కాలేదనే ధ్యాసే లేదు! నువ్వుకూడా లేకపోతే వాళ్ళ గతేమిటి? వాళ్ళిద్దరికీ తగిన సంబంధం చూసి పెళ్ళి చేస్తావు కదూ?" తల నిమురుతూ అన్నారు.

తులశమ్మకు మెలకువ వచ్చింది. రాధ తనను లేపింది—"ఏమిటమ్మా కలవరిస్తున్నావు?" అంటూ. మాధవి కూడా లేచి కూర్చుంది. తులశమ్మకు ఎంతో సంతోషంగా ఉంది. "నాకు మీ నాన్న కలలో కనిపించారమ్మా" అని జరిగిందంతా చెప్పింది. అక్కా చెల్లెళ్ళ కళ్ళు చెమర్చాయి.

టైము చూస్తే నాలుగైంది. ఇక ఎవరికీ పడుకో బుద్ధి కాలేదు. ఆరు గంటలకు తిరుపతి వెళ్ళాలి. కాలకృత్యాలు తీర్చుకొని బట్టలు సర్దారు. సునీత, సుధాకర్‌లు కూడా లేచారు. అందరూ కలిసి ఆరు గంటలకు కాలినడకన ఏడు కొండల పైకి ఎక్కడం మొదలు పెట్టారు. కబుర్లలో ఏడు కొండలు ఎక్కడం అంత కష్టమనిపించలేదు. మధ్యాహ్నానికి తిరుమల చేరుకున్నారు.

చేతిలో ఉన్న ఏర్ బాగ్‌లను అద్దెకు తీసుకున్న ఇంటిలో పెట్టి శ్రీనివాసుని దర్శనానికి వెళ్ళారు.

మనసు కెంతో ఆహ్లాదంగా ఉంది, ఆలయాన్ని చూస్తుంటే. ప్రశాంతతకు ప్రతిరూప మన్నట్లుంది, శేషాద్రి శిఖర వాసుని ఆలయం. 'భువిపై వెలసిన వాసుదేవుని చూసిన కొలది చూడాలనే ఆరాటం కలుగుతుంది! ఎంత చూసినా తనివి తీరని శాంతి స్వరూపం దమూర్తి ఆ సుందర మూర్తిని అనుదినము కొలవగలిగినవారే కదా అదృష్టవంతులు అనుకొంటూ, వేంకటేశ్వరుని దర్శించి, ఆకాశగంగ, పాప వినాశనం చూసి అందరు గృహోన్ముఖులయారు.

* * *

మరునాడు ఉదయం లేచి చూస్తే ఆరు గంటలు దాటింది. ప్రయాణపు బడలిక వలన హాయిగా నిద్ర పట్టింది. సమయం తెలియలేదు. చాలా ఆలస్య మైందే అనుకుంటూ లేచారు అక్కా చెల్లెళ్ళు.

తులశమ్మ పూజ చేస్తోంది. నెమ్మదిగా వచ్చి రమణ తల్లి పక్కన కూర్చున్నాడు. ఏ నాడు లేనిది ఈ రోజు పెద్ద కొడుకు పూజ గదిలోకి రావటం తులశమ్మకు ఆశ్చర్యం కలిగించింది. పూజ పూర్తి అయిన తరవాత రమణ మెల్లగా చెప్పాడు: "అమ్మా! నిన్న వాళ్ళు వచ్చి మన అమ్మాయిని చూసి వెళ్ళారు. అమ్మాయి వాళ్ళకు నచ్చింది. అబ్బాయి ఇంజనీరింగు మూడవ సంవత్సరం చదువుతున్నాడు. మంచి కుటుంబం. నాకు, మీ కోడలికి అబ్బాయి నచ్చాడు. నిన్నే నిశ్చయతాంబూలాలు తీసుకున్నాం."

తులశమ్మ ఒక్క క్షణం శిలాప్రతిమ అయింది. రమణ మాటలు అర్థం కావడానికి కొంచెం సేపు పట్టింది. అంటే, తన కూతురికి నిశ్చయం చేసుకున్నా డన్న మాట. ఇరవై ఏళ్ళు దాటిన చెల్లెళ్ళ పెళ్ళిళ్ళకు లేని తొందర పన్నెండేళ్ళు నిండిన కూతురికి వచ్చిందన్న మాట. నిన్నేనా స్వార్థమంటారు? అయినా, ఇంత స్వార్థమా? ఆఖరికి లోక భీతి కూడా లేకుండా పోయిందే! ఆశ్చర్యం, దుఃఖం పెనవేసుకు వచ్చాయి. అన్ని భావాలను అణచి—"కట్నం ఎంత?" అని అడిగింది.

"ఆడపడుచుల లాంఛనాలతో కలిపి పదివేలు" అని మళ్ళీ, "అయినా, ఇంజనీరింగు పూర్తి అయితే ఇరవై వేలు పైనే అడుగుతారు. అందుకే వెంటనే నిశ్చయం చేసుకున్నాము. నీకు ముందు చెప్పడానికి వీలులేకపోయింది" అన్నాడు.

తులశమ్మకు ఆ మాటలకు నవ్వు వచ్చింది. అన్ని ఏర్పాట్లు చేసుకున్న తరవాత ఇప్పుడు ఈ మాటలు! తన కన్నీళ్ళు తుడవడానికా? అందుకేనా తిరుపతి వెళదాం అనగానే వెంటనే ఒప్పుకొన్నాడు! ఎంత దూరాలో చన తోచేశాడు!

తల్లి ఏమీ మాట్లాడలేక పోవడంతో తనే— "పెళ్ళి అన్నవరం కొండ మీద చేద్దా మనుకుంటున్నాము. వచ్చే నెల 10 వ తారీఖు రాత్రి ఏడు గంటల పది హేను నిమిషాలకు ముహూర్తం" అన్నాడు.

తులశమ్మ ఏమీ మాట్లాడలేదు. రమణ నెమ్మదిగా లేచి వెళ్ళిపోయాడు, తన బాధ్యత తీరిపోయినట్లు. తులశమ్మ నిస్సహాయంతో ఆవేదనతో రగిలిపోయింది. దుఃఖం కట్టలై ప్రవహించింది. ఎదిగిన కూతుళ్ళకు పెళ్ళి కాకుండా మనవరాలు పెళ్ళి నిశ్చయమయిందని తలుచుకుంటే మనసు శూలంతో పొడిచినట్లుంది. 'భగవంతుడా! ఈ శిక్ష పగవాడికి కూడా వద్దు' అని గది తలుపులు వేసి కన్నీళ్ళను ఆపుకోవడానికి ప్రయత్నం చేసింది. కాని, ఆమె అశ్రువులు ధారలై ప్రవహించాయి. చెల్లెళ్ళ పెళ్ళి చెయ్యాలని అన్నకు బాధ్యత లేదు. ఇక వాళ్ళ కెవరు సంబంధాలు చూస్తారు! అంటులోగా కూతురు పెళ్ళి కాకుండా మనవరాలి పెళ్ళి చేస్తున్నారేమని బంధువులందరూ ప్రశ్నిస్తే ఏం సమాధానం చెపుతుంది? 'వాళ్ళ పెళ్ళిళ్ళు జరుగుతాయా? నేను చూడగలుగుతానా?' తలుచుకున్న కొలది దుఃఖం అధికమైంది. 'ఇంకా ఎన్ని శిక్షలు అనుభవించాలి నేను? ఎందుకీ చిత్రవధ? పరమేశ్వరా! నన్నెందుకు పుట్టించావు? ఇవన్నీ చూడమనా?'

కాఫీ తెచ్చిన మాధవి ఏడుస్తున్న తల్లిని చూసి ఆత్రతగా "ఏమైందమ్మా?" అంది.

కూతురికి ఏమని చెప్పాలి! వాళ్ళు పెళ్ళికి ఎలా వస్తారు? వచ్చినా బంధువుల ప్రశ్నలకు తట్టుకోగలరా? తిరుపతి వెళ్ళివచ్చామనే సంతోషమంతా మరిచిపోయింది. "మీ అన్నయ్య, వదిన జ్యోతి పెళ్ళి నిశ్చయం చేసుకున్నారట! నిన్న ముహూర్తాలుకూడా పెట్టుకున్నారట." చెప్పలేక చెప్పింది.

మాధవి ముఖం వివర్ణ మయింది. "అక్కకు పెళ్ళి కాకుండా అన్నయ్య జ్యోతి పెళ్ళి నిశ్చయించాడా?" ఎంతో బాధగా అంది.

తులశమ్మ ఏమీ మాట్లాడలేదు ఎంతసేపటికీ రాకపోయేసరికి మాధవి వెతుక్కుంటూ వచ్చిన రాధ తల్లి, చెల్లెలు విషణ్ణ వదనాలతో ఉండడం చూసింది. జరిగింది తెలుసుకుంది. రాధకు తన పెళ్ళి కాలేదనే బాధ లేదు. అన్నిటినీల సర్వేశ్వరుడే చూసుకుంటాడు. అసలే తల్లి ఆరోగ్యం అంత బాగాలేదు. ఆమె కేమౌతుందోనని బాధపడింది.

* * *

రమణ చేసిన పని రాధా మాధవిల కంటె సునీతకే ఎక్కువ బాధ కలిగించింది.

"మనీ, బాధపడకు. రోజు లెప్పుడూ ఒక రకంగా ఉండవు. నీ స్నేహితురాళ్ళిద్దరికీ తగిన వాళ్ళను మనం చూద్దాం"

అన్నాడు మధాకర్. భర్త మాటలకు సునీత ముఖంలో వెలుగు వచ్చింది.

• • •

"ఏరా, గోపాల్! పెళ్ళెప్పుడు చేసుకుంటావు? చదువైన తరవాత ఉద్యోగమన్నావు! ఉద్యోగం వచ్చింది." అడిగాడు మధాకర్— స్నేహితుడు, దూరపు బంధువు అయిన గోపాలకృష్ణని. ఇంజినీరింగు పాసై ఏదో కంపెనీలో జూనియర్ ఇంజినీర్‌గా చేరాడు గోపాల్, ఈ మధ్యనే.

"నువ్వు అదృష్టవంతుడివిరా! చక్కటి అనుకూలవతి అయిన భార్య దొరికింది. అందరికీ ఆ అదృష్టం ఉండద్దూ?"

"నీ అదృష్టానికేం వచ్చిందిరా? నీకేం తక్కువైందని?"

"నాకు అందరిలాగే వివాహమంటే కొన్ని అభిప్రాయాలున్నాయి. ఇంత వరకూ నా ఆశయానికి తగిన అమ్మాయి కనిపించలేదు. అదీగాక ఇంకో కారణం కూడా ఉంది."

"ఏమిటేరా అది?"

"నీకు రజనీకాంత్ తెలుసుకదూ?"

"ఊఁ— తెలుసు."

"ఒకప్పుడు బాగా ఉన్నవాళ్ళు. మొదట్లో మా పరిస్థితి బాగుండనప్పుడు నా చదువుకి సహాయం కూడా చేశాడు. చాలా మంచి వాడు. ఇప్పుడు వాళ్ళు బాగా చితికిపోయారు. వాడికి కూడా పెళ్ళి కాలేదు. వాడికి పెళ్ళి అయితేనే గాని నేను చేసుకోను." దృఢంగా అన్నాడు గోపాల్.

"రజనీకాంత్ ఏం చదివాడు?"

"మెడిసిన్ పూర్తి చేశాడు. ఆఖరి సంవత్సరంలో ఉన్నప్పుడే వాళ్ళ నాన్నకు వ్యాపారంలో బాగా నష్టం వచ్చింది. ఇప్పుడు వాడు సంపాదిస్తేనే గాని కుటుంబం జరగదు."

"కట్నం ఎంత అడుగుతున్నాడు?"

"కట్నం తీసుకోవడం వాడికి ఇష్టం లేదు. కాని, వాళ్ళ కుటుంబ పరిస్థితికి అమ్మాయి ఉద్యోగం చెయ్యాలని నమ్మింది. చదువుకున్న అమ్మాయి కావాలి!"

మధాకర్ తేలికగా ఊపిరి పీల్చుకున్నాడు. "గోపాల్, మీ ఇద్దరి ఆశయాలకు తగిన అమ్మాయిలను చూపిస్తాను—చూస్తావా?"

గోపాల్ ఆశ్చర్యంగా చూశాడు. "తప్పక చూస్తాను. ఎవరు వాళ్ళు? నీకెలా తెలుసు? ఎలా ఉంటారు? ఏం చదువుకున్నారు?"

"అబ్బబ్బ! అన్ని ప్రశ్నలు ఒక్కసారే అడుగుతావేం? వరసగా విను. రాధ, మాధవి అక్కా చెల్లెళ్ళు. సునీత స్నేహితులు. చక్కగా ఉంటారు. ఇద్దరూ ఎమ్. ఎ. పాసయ్యారు. మంచి కుటుంబం. చాలా?" అడిగాడు మధాకర్.

"అమ్మాయిలను గురించి, వాళ్ళ కుటుంబం గురించి నేను హామీ ఇస్తాను. చూస్తానంటే చెప్పు, సునీతతో చెబుతాను!"

"మధూ, ఏమీ అనుకోకు! ఒక వేళ నాకు గాని, అమ్మకు గాని వాళ్ళు నచ్చకపోతే, వాళ్ళు బాధ పడతారు. వాళ్ళ ఫోటో ఉంటే ఇవ్వు. అమ్మకు, రజనికి చూపించి ఉత్తరం వ్రాస్తాను."

"అలాగే!" అని మధాకర్ తిరుపతిలో తీసిన ఫోటోలను ఇచ్చాడు.

• • •

గోపాల్, రజనీకాంత్‌లకు, వాళ్ళ తల్లిదండ్రులకు రాధా, మాధవి నచ్చారు. మధాకర్, సునీతను వచ్చి తులశమ్మకు ఈ సంతోషవార్త తెలిపారు.

"గోపాల్, రజనీకాంత్‌ల గురించి మీకు ముందే చెప్పానుగా! అమ్మాయిలు నచ్చారని ఉత్తరం వ్రాశారు. నిశ్చయ తాంబూలానికి మంచి రోజు చూసి చెప్పండి. ముహూర్తాలు కూడా పెట్టుకుందాం."

మధాకర్, సునీత వెళ్ళిన తరవాత లవణను పిలిచి తులశమ్మ రెండు సంబంధాలను గురించి చెప్పింది.

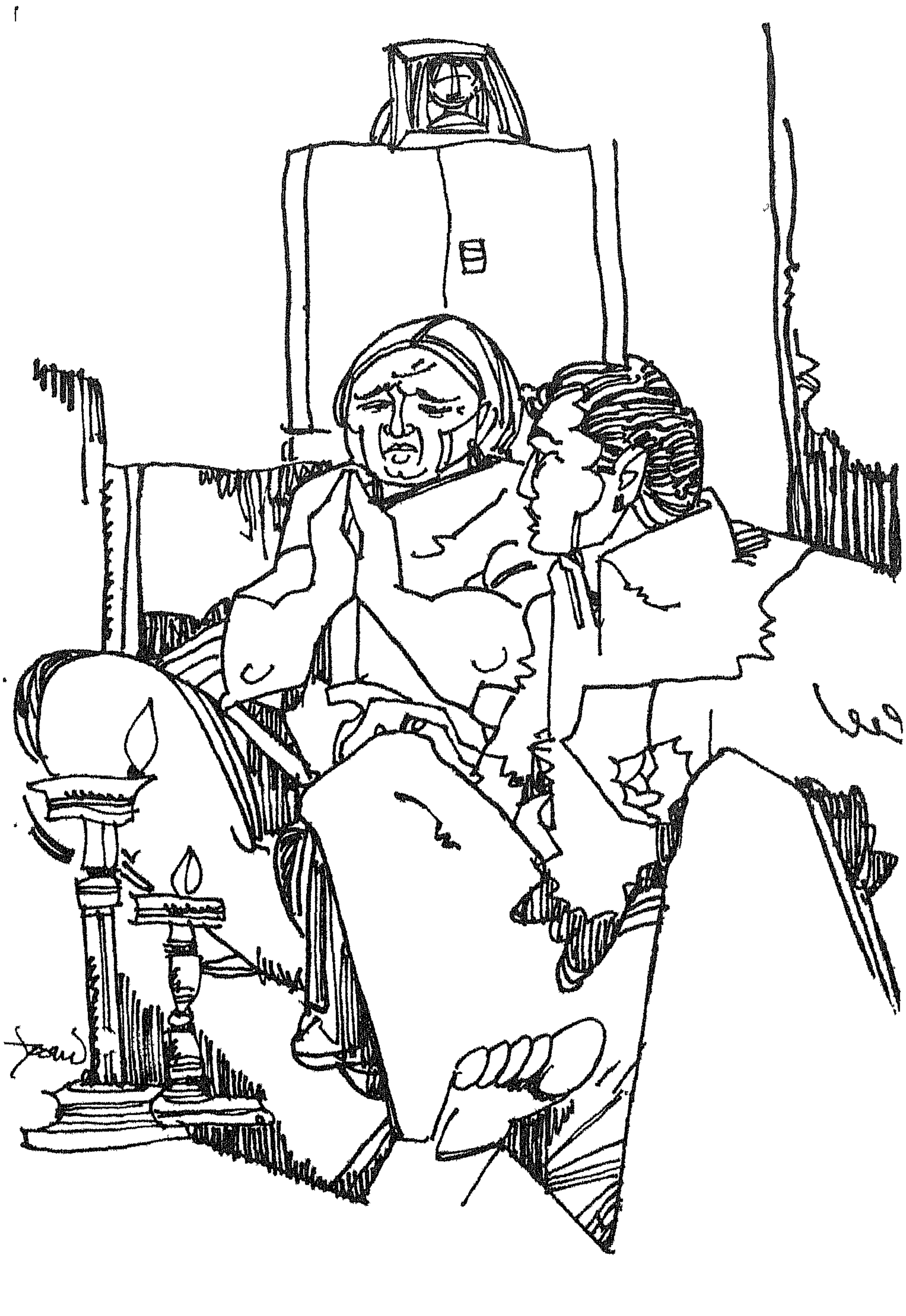

"వాళ్ళ కుటుంబాలను గురించి తెలుసుకోకుండానే మాట ఇచ్చేశావా? పెద్దవాణ్ణి నే నున్నానన్న మాట మరిచి పోయావా? సుధాకర్ కున్న విలవ నాకు లేదు" అంటూ చిటపటలాడాడు.

"అదేమిటేరా, గోపాలకృష్ణ సుధాకర్ బంధువేనట. అన్ని విషయాలు తెలుసుకునే సుధాకర్ నాతో ఆ మాట చెప్పాడు."

"అన్నీ అయిన తరవాత ఇంక నాతో చెప్పట మెందుకు? అన్నిటికీ నీకు ఆ సుధాకర్ ఉన్నాడుగా!" అంటూ కోపంగా లేచి పోయాడు.

తులశమ్మ విస్తుపోయింది, ఆ మాటలకు. సంబంధాలు చూసింది, తమ ఇంట్లోనే పెళ్ళి చూపుల ఏర్పాటు చేసింది, పెళ్ళికుదిర్చింది—అన్నీ సుధాకర్, సునీతలే. అన్న అయి ఉండి తన బాధ్యత తను నిర్వర్తించక పోతే, ఆ పని సుధాకర్ నిలబడి చేస్తే తనకు తలవంపు. అమ్మ పెట్టదు, అడుక్కోనీయదు అన్నట్లుంది. చెల్లెళ్ళకు పెళ్ళిళ్ళు చెయ్యాలని ఒక్క రోజైనా ఆలోచించాడా? సంబంధాలు చూశాడా? విరక్తిగా నవ్వుకుంది తులశమ్మ.

రాధ— గోపాలకృష్ణ, మాధవి—రజనీకాంత్‌ల వివాహాలు తిరుపతిలో నిరాడంబరంగా జరిగిపోయాయి. తులశమ్మ

హిందూస్థాన్ లీవర్ వారి విశిష్ట ఉత్పత్తి
లింటాస్-CX.13-203 TL

కుమార్తెల పేర భర్త వేసిన ఫిక్సెడ్ డిపాజిట్‌లోని డబ్బు తీసి అల్లుళ్ళ పేర బాంక్‌లో వేయించింది. వాళ్ళు వద్దని వారించినా వినలేదు.

ఇన్ని సంవత్సరాలు తన కళ్ళ ముందున్న ఆడపిల్లలు వెళ్ళిపోతుంటే తులశమ్మకు ఎంతో దుఃఖం వచ్చింది. ఆడపిల్లలకు పుట్టిల్లు శాశ్వతం కాదు గదా! అయినా, ఎంత సర్దిచెప్పుకుందామన్నా ఆ వెలితి ఎలా తీరుతుంది? పిల్లలకు పెళ్ళిళ్ళయాయి. తను అదృష్టవంతురాలు, అటువంటి అల్లుళ్ళను పొందడానికి. తిరుపతిలో భర్త కలలో కనిపించి అన్న మాటలు గుర్తుకు వచ్చాయి. అదే నిజమయింది. భగవంతుని నమ్మిన వారికి ఎప్పుడూ అన్యాయం జరగదు.

* * *

జ్యోతి పెళ్ళి అయి అయిదు సంవత్సరాలైనా అత్తవారింటికి తీసుకు వెళ్ళలేదు. ఈ మధ్య ప్రసాద్ పెళ్ళి కూడా అయింది. రమణకు ఎటువంటి ఉత్సాహం లేకుండా ఇంట్లో తిరుగుతున్న కూతుర్ని చూస్తే గుండె తరుక్కుపోతూంది.

"అబ్బాయి చదువు పూర్తి అయిన తరవాత అమ్మాయిని తీసుకు వెళతాము. జ్యోతిని ఊరికే కూర్చోబెట్టవద్దు. అబ్బాయి చదివించమంటున్నాడు" అని జ్యోతి మామగారు వ్రాశారు.

ఇంజనీరింగు పూర్తి అయిన తరవాత అబ్బాయి ఉత్తరం వ్రాశాడు—"మంచి ఉద్యోగం వచ్చి తన కాళ్ళ మీద తాను నిలబడ గలిగినప్పుడే భార్యను తీసుకు వెళతా"నని. ఎప్పుడు ఉత్తరం వస్తుంది, ఎప్పుడు అమ్మాయిని సంతోషంగా చీర సారెలతో అత్తవారింటికి పంపుదామా అని ఆశతో ఎదురు చూస్తున్నాడు రమణ. తన బాధకు తోడు కొడుకు సాధింపు ఒకటి. "వాళ్ళు అమ్మాయిని పంపమని వ్రాయకపోతే ఏమిటి? దాన్ని అత్తవారింటికి మీరైనా పంపరా?" అంటాడు, తనకు బాధ్యత తెలియనట్లు. తనెంత కుమిలిపోతున్నాడో వాడికేం తెలుసు? అమ్మాయి బి. కామ్. రెండవ సంవత్సరం చదువుతూంది. కాపరానికి వెళ్ళి ఉంటే ఈ పాటికి ఒకరిద్దరు పిల్లలు కలిగి ఉండేవారు. తలుచుకుంటే కొండంత బాధ తప్ప ఇంకేముంటుంది? చెల్లెళ్ళు వెళ్ళిపోయిన తరవాత పనికి కష్టమయింది. పనిమనిషిని పెట్టాడు. ఈ బాధ కాకుండా కొడుకు సుధీర్‌కు చదువబ్బడం లేదనే బాధ. అదీగాక జ్యోతిని ఎప్పుడూ ఏదో ఒక టంటూ బాధపెడుతున్నాడు. మిగతా విషయాలు ఎలా ఉన్నా, జ్యోతిని ఎవరైనా ఏమైనా అంటే విలవిలలాడిపోతుంది రమణ మనసు. సుధీర్ దాన్ని చులకనగా చూస్తాడు. 'భగవంతుడా! ఎప్పుడు నాకు ముక్తి ఈ నరకం నుంచి? నా జ్యోతి అత్తవారింటికి వెళితే చాలు, ప్రభూ ఇంకనే నేమీ కోరను' అని ప్రార్థించాడు రమణ.

జ్యోతి బి. కామ్. పరీక్షలు రాసిందని, తప్పక పాసవుతుందని రమణ జ్యోతి మామగారికి ఉత్తరం వ్రాశాడు. వారం రోజుల తరవాత టెలిగ్రామ్ వచ్చింది. రమణ ఆత్రతగా, ఆశగా టెలిగ్రామ్ అందుకున్నాడు. 'అబ్బ ఇంతకాలానికి అల్లుడు వస్తానని టెలిగ్రామ్ ఇచ్చినట్లున్నాడు' అని సంతోషంతో చింపాడు.

తెరిచిన కాగితం రమణ చేతిలో రెపరెపలాడుతూ ఉండిపోయింది. నిలుచున్న మనిషి అలాగే కూలిపోయాడు. టెలిగ్రామ్ చూసిన జ్యోతి గొల్లున ఏడ్చింది. కూతురుని ఎప్పుడు కాపరానికి పంపిద్దామా, ఎప్పుడు అది కళకళలాడుతూ తిరుగుతుందా అనే ఆశతో, ఆరాటంతో ఎదురు చూస్తూ, చింతతో చిక్కి సగమై పోయిన జ్యోతి తల్లి ఆ టెలిగ్రామ్ చూసింది. అంతే! అచేతనంగా పడిపోయింది. అందులో ఉన్న సారాంశం— జ్యోతి భర్త వాళ్ళ కంపెనీ ఫాక్టరీ ఆక్సిడెంట్‌లో పోయాడని.

ఎన్నేళ్ళున్నా, ఏదో ఒక రోజు భర్త దగ్గరికి వెళతాననే ఆశతో జ్యోతి ఇన్నాళ్ళూ బ్రతికింది. ఇంక బ్రతికి ఎవరిని ఉద్ధరించాలి? వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది. 'నేను ఎవరికి ద్రోహం చేశానని నాకు ఈ శిక్ష?'

ఈ బాధలతోబాటు తల్లి కూడా ఈ లోకాన్ని విడిచి వెళ్ళిపోయింది. ఏడ్చే శక్తి ఉన్నంత వరకు ఏడ్చి సొమ్మసిల్లిపోయింది జ్యోతి. అసలే సామాన్యంగా ఉన్న తులశమ్మ ఆరోగ్యంపై ఇదొక దెబ్బ! ఆ ఇంట్లో శ్మశాన వాతావరణం మిగిలింది. ఎవరు ఎలా ఉన్నారో ఎవరికీ తెలియదు. సుధీర్ మాత్రం వెంటనే వెళ్ళి మేనత్తలిద్దరికీ టెలిగ్రామ్ ఇచ్చి వచ్చాడు.

స్పృహ వచ్చిన తరవాత రమణ వెక్కివెక్కి ఏడ్చాడు. "కన్న కూతురికి అంతా కలిసి దిష్టి పెట్టా"రని కొంత సేపు, "వాళ్ళంతా కలిసి నా కూతురిని కాపరానికి తీసుకు వెళ్ళకుండానే దానికి అన్యాయం చేశారు" అని కొంతసేపు ఏమేమో మాట్లాడుతున్నాడు. కాని, టెలిగ్రామ్ పట్టుకొన్న చెయ్యిమాత్రం కదల్లేదు. ఆశలని, మమకారాన్ని జ్యోతి మీదే కేంద్రీకరించుకున్నాడు. నా జ్యోతి అన్నెం, పున్నెం ఎరుగని అమాయకురాలు! అది ఎవరికీ అన్యాయం చెయ్యలేదు. భగవంతుడా! దాని కెందు కిలాంటి కఠినమైన శిక్ష విధించావు? అని రోదించాడు రమణ.

గోపాలకృష్ణ, రజనీకాంత్‌లు ధైర్యం వహించి అందరిని వీలైనంత వరకు ఓదార్చి, సుధీర్ చేత అతని తల్లి అంత్యక్రియలు జరిపించారు.

తలుచుకున్న కొద్ది దుఃఖం పెరిగి వెక్కి వెక్కి ఏడ్చాడు రమణ. పని చెయ్యని చెయ్యిని చూసుకొని, బలవత్తరమైన విధి చేతులలో క్రూరంగా నలిగిపోయిన తన కూతురును చూచి, పోయిన భార్యను తలచుకొని నేల మీద పడి పొర్లుతూ ఏడ్చాడు. చెల్లెళ్ళను కూడా సరిగా గుర్తించలేకపోయాడు. ఆ ఇంట్లో అ దరిని బలవంతపెట్టి నాలుగు మెతుకులు తినిపించేది వాళ్ళిద్దరే. సుధీర్ జ్యోతిని తీసుకొని ఆమె అత్తవారింటికి వెళ్ళాడు. అటు తల్లి పోయింది; ఇటు సంతోషంగా తీసుకు వెళ్ళవలసిన అక్కను అలా తీసుకు వెళుతూంటే సుధీర్‌కు బాధ భరించలేక ఏడుపు వచ్చింది. చాటుగా ఏడ్చాడు.

* * *

జ్యోతి పెళ్ళయిన తరవాత అదే అత్తవారింటికి రావటం. వచ్చిన కోడలికి హారతి పట్టి, దిష్టి తీసి సంతోషంగా ఇంట్లోకి తీసుకు వెళ్ళవలసింది. కాని, ఇలా జరుగుతుందని ఏనాడైనా అనుకున్నారా? కోడలిని కౌగిలించుకొని వెక్కివెక్కి ఏడ్చింది జ్యోతి అత్తగారు. కడుపుకోత భరించడం సాధ్యమా? చేతికంది వచ్చిన కొడుకు కనుల ముందే నూరేళ్ళు నిండి పోతే, అరవై ఏళ్ళు వస్తున్నా తా నింకా బ్రతికి ఉన్నానే అని ఏడ్చారు జ్యోతి మామగారు. అంత్యక్రియలన్నీ యథావిధిగా జరిగిపోయాయి. పదకొండవ రోజు పెద్ద కర్మ జరిగిన తరవాత కర్మకు వచ్చిన రాధ జ్యోతిని, సుధీర్‌ను తీసుకొని ఇంటికి వచ్చింది. వచ్చే ముందు జ్యోతి అత్తగారు జ్యోతికి బ్రీఫ్‌కేస్ ఇచ్చి, "అబ్బాయి పోయే ముందు తనకే మన్నా జరిగితే నీ కిమ్మన్నాడు" అంది. వెళ్ళిపోతున్న కోడలిని చూసి వెక్కివెక్కి ఏడ్చింది. ఇదెప్పటి ఋణానుబంధం? అన్నీ ఉండి చక్కగా ఉండవలసిన కోడలు ఏమీ లేకుండా వెళ్ళిపోతూంది. ఈ వయసులోనే ఎంత శిక్ష! తన కడుపు కోతకే ఏడ్వేదా? ముక్కు పచ్చలారని చిన్న పిల్ల జీవితం నాశనమైందని ఏడ్చేదా? పెళ్ళి అయినప్పుడు చూసిన తరవాత మళ్ళీ ఇదే చూడడం. నుదుట కుంకుమ దిద్ది, ఇంటికి తీసుకు వచ్చిన కోడలిని కుంకుమ తుడిచి, ఇంటి నుండి పంపేశాము! ... మరీ మదీ తలుచుకొని ఏడ్చింది. వచ్చే ముందు రాధతో—"జ్యోతి నా కోడలు కాదమ్మా, నా కూతురు. ఎప్పుడైనా ఇక్కడికి పంపిస్తూండండి. ఏమైనా సహాయం కావాలంటే సంకోచించ వద్దు" అని ఏడుస్తూ చెప్పింది.

* * *

నుదుట కుంకుమ లేకుండా తిరిగి వచ్చిన పాలుగారే జ్యోతిని చూసి రమణ నేలపై పడి ఏడ్చాడు. 'తెల్లవారగానే నా జ్యోతి ముఖం చూసిన వారికి అన్ని శుభాలు చేకూరుతాయే! ఇప్పుడు నా చిట్టి తల్లి ముఖం చూసి అందరూ తప్పుకు పోతారా? అదే అశుభమై పోయిందా? ఇరవై ఏళ్ళు నిండని దానికి అన్నీ తీరిపోయాయా?' అని ఏడ్చిన అతనికి కన్నీరు కూడా ఇంకిపోయింది. మంచం మీద నుండి లేవటం లేదు. తన జ్యోతి జీవితం కాలిపోయిందంటే తినడానికి ఏమీ సహించడం లేదు. రోజా మాధవి బలవంతంగా కూర్చోబెట్టి ఏమైనా తినిపిస్తే తినడం. ఇంట్లో అందరూ అక్కా చెల్లెళ్ళ చేతుల్లో పసిపాపలై పోయారు. తల్లిని, అన్నను, జ్యోతిని లేవదీసి, బలవంతంగా కూర్చోబెట్టి ముద్దలు కలిపి అన్నం తినిపించడం రోజాలో పెద్ద పనిగా మారింది.

* * *

కాలం విచిత్రమైనది. కాలం తెచ్చే మార్పు ఎవరూ తెలేరేమో? నెల రోజులకు ఇంట్లో మనుషులు కొంచెం తిరగడం మొదలెట్టారు. రోజూ ఉదయం, సాయంత్రం పూజ చేయటం అలవాటు జ్యోతికి. ఇప్పుడు రోజంతా పూజ గదిలోనే ఉంటూంది. ఇంతకు ముందు సమయ మున్నప్పుడు నాయనమ్మతో పురాణాలను గురించి చర్చించుతూండేది. ఇప్పుడు ఆమె చేతిలో ఉండేది. ఏ రామాయణమో, భాగవతమో, గీత లేకపోతే ఏదో ఒక సహస్ర నామస్తోత్రమో! ప్రతి రోజూ సహస్ర నామ పూజ చేస్తే ఎంతో మనశ్శాంతి కలుగుతుంది. రోజూ గీతా పఠనం చేస్తూంది జ్యోతి.

* * *

గదిలో కూర్చుని కిటికీలో నుంచి బయటకు చూస్తూ రోజులు గడుపుతున్నాడు రమణ. అవసరమైతే తప్ప ఇంచి బయటకు రావటం లేదు. ఒకరికి చెప్పలేని బాధ. జ్యోతి జీవితం ఎందుకిలా అయింది? ముందు ఏమవుతుంది? ఉదయం లేచింది మొదలు ఇదే ఆలోచన. పనిలో మునిగిపోయినా ఆలోచనలకు అంతు ఉండదు. ఇక ఏమీ పని లేకుండా కూర్చుంటే చెప్పేదా? తలెత్తి, కూతురి ముఖం చూడాలంటే కడుపు దేవుతుంది

తెరలు తెరలుగా బాధ వస్తోంది. ఇదేనా కడుపు శోకం అంటే?

స్వార్థపరుడైనా, మంచి వాడైనా, చెడ్డవాడైనా తల్లికి కొడుకు కొడుకే. ఇన్ని సంవత్సరాలు తన స్వార్థంతో అందర్నీ బాధ పెట్టినా, ఇప్పుడు కొడుకు పడుతున్న బాధను తులశమ్మ గుండె తరుక్కుపోతోంది. అటు పక్క ఇరవై ఏళ్ళయినా నిండని మనుమరాలు జీవితసుఖాలన్నిటికీ దూరమైపోయిందని బాధ. ఈ దుఃఖానికి అంతు లేదు. ఏదో ఒక హిందీ పాట గుర్తు వచ్చింది.

"ఓ మనసా! జీవితం దుఃఖమయమని ఎందుకు చింత పడుతావు? దుఃఖం ఎప్పుడూ మనతోనే ఉంది. సుఖం అప్పుడప్పుడు వచ్చి క్షణ కాలం ఉండి పోతూంటుంది. దుఃఖం ఎప్పుడూ మనతోనే ఉంది."

ఎవరు వ్రాశారో కాని, ఇది నిజం! అయినా, జ్యోతి పుట్టినప్పుడు జ్యోతిష్కులు అదృష్టవంతురాలు అని చెప్పారని తన భర్త చెప్పారు. మరి ఈ దురదృష్టం ఏమిటి? 'దాని జీవితంలోకి మళ్ళీ వెలుగు వస్తుందా?...' అనుకుంటూ కొడుకు గదిలోకి వెళ్ళింది. ఎప్పటి లానే రమణ కిటికీలో నుండి బయటకు చూస్తూ కూర్చున్నాడు. అడుగుల చప్పుడుకు తిరిగి చూశాడు. చాలా రోజులకు తల్లి తన గదిలోకి వచ్చింది. "రా, అమ్మా" అని మంచం మీద కూర్చోమన్నాడు.

నలభై ఏళ్ళు నిండీ నిండని రమణ చిక్కిపోయి, ముఖం ముడతలు పడి అరవై ఏళ్ళ వాడిలా కనిపిస్తున్నాడు. అందుకోసం చెయ్యి పనిచెయ్యటం లేదు. కళ్ళలో నీళ్ళు గిర్రున తిరిగాయి.

"ఎన్ని రోజు లిలా బాధ పడుతూ కూర్చుంటావు? నువ్వే ఇలా ఉంటే జ్యోతి సంగతి ఎవరు చూస్తారు? బి. కామ్. ఫస్టున పాసైంది కదా! పై డిగ్రీలో చేర్పిస్తే చదువులో పడి, కొంత బాధ తగ్గుతుంది."

తల్లి మాటలకు ఆలోచనలో పడ్డాడు రమణ. నిజమే! అమ్మాయిని ఎమ్.కామ్.లో చేర్పిస్తే కొంతవరకు బాధ మరిచిపోతుంది. "నాకీ ఆలోచన రాలేదమ్మా! సుధీర్‌ను రేపు అప్లికేషన్ తీసుకుని రమ్మంటాను. దాన్ని పూర్తి చేసి వెయ్యమని నువ్వే జ్యోతితో చెప్పమ్మా" అని, "అదుగో, సుధీర్ వచ్చినట్టున్నాడు" అన్నాడు.

"సుధీర్, ఇలా రా!"

"ఏమిటి, నాన్నా?"

"రేపు యూనివర్సిటీకి వెళ్ళి ఎమ్. కామ్. అప్లికేషన్ తీసుకు రా!"

"ఎందుకు?" విసురుగా అడిగాడు.

"ఎందుకేమిటి? జ్యోతి అప్లై చెయ్యడానికి!"

"ఏమిటీ! జ్యోతిని అప్లై చెయ్యమంటున్నారా? నా పరువు ప్రతిష్ఠ లేమవాలి?"

"ఏమిటిరా నువ్వూ, నీ పరువూ?" కోపంగా అన్నాడు రమణ.

"అవును. ఇన్ని రోజులు మొగుడు వదిలేశాడా? మీ అక్కను చదివిస్తున్నారా? అని అందరూ అడిగారు! ఇప్పుడిక కాలేజీలో చేర్పిస్తే అందరూ అనే మాటలకు నేను తలవొత్తుకు తిరగాలా, వద్దా?"

"ఎవ్వడ్రా అనేది! ఏమైనాసరే, జ్యోతి యూనివర్సిటీకి అప్లై చెయ్యవలసిందే."

"అదే మీ మాటైతే, నాన్నా, నేనూ చెబుతున్నాను. దాన్ని కనక ఎమ్.కామ్.లో చేర్పిస్తే నేను ఇంట్లో ఉండను. ఆపైన మీ ఇష్టం." చరచరా వెళ్ళిపోయాడు సుధీర్.

అనుకోని ఈ జవాబుకి రమణ కొయ్యబారి పోయాడు. పక్కకు తిరిగి తల్లి ముఖం లోకి దీనంగా చూశాడు. ఆ చూపులో ఎన్నో భావాలు... తులశమ్మ మనసు కరిగిపోయింది.

"జ్యోతిని ఎమ్. కామ్. చదివించే బాధ్యత నాది. నువ్వు బాధ పడకు" అంది, కొడుకు భుజాల మీద చేతులు వేసి. రమణ ముఖం సంతోషంతో వెలిగింది. 'కష్టాల లోనే మంచితనం విలువ తెలుస్తుంది మనుష్యులకు. అమ్మ ఎంత మంచిది. ప్రేమమూర్తి. తన సుఖమే ఆమె సుఖం. తన దుఃఖమే ఆమె దుఃఖం' అనుకున్నాడు రమణ. ఆప్యాయంగా ఆమె ఒడిలో తల పెట్టుకుని పడుకున్నాడు.

"జ్యోతి ఏదమ్మా?" అడిగాడు రమణ.

"లోపల ఉన్నట్లుంది—పిలుస్తాను."

"ఏమిటి, నాన్నా?" చేతిలో పుస్తకంతో వస్తూ అంది జ్యోతి.

లేచి కూర్చున్నాడు రమణ. మనసంతా కలతగా ఉంది. ఎంత వద్దన్నా కొడుకు మాటలే గుర్తు వస్తున్నాయి. బలవంతంగా మనసును మళ్ళించి, "ఏమిటమ్మా చదువుతున్నావు" అని అడిగాడు.

'భగవద్గీతలో అష్టాదశాధ్యాయం చదువుతున్నాను. ఎన్నిసార్లు చదివినా మళ్ళీ చదవాలనిపిస్తుంది. ఈ చివరి శ్లోకాల అర్థం చదవనా, నాన్నా! ఎంత భావం వీటిలో ఇమిడి ఉందో!"

"చదువమ్మా" అని యాంత్రికంగా అన్నాడు.

జ్యోతి చదివింది.

"విన్నావా, నాన్నా! ప్రతి మనిషి తన కర్మానుసారంగా సుఖ దుఃఖాలను అనుభవిస్తాడు. ఈనాడు దుఃఖంవస్తే అది మనం ఒకనాడు చేసిన దానికి ప్రతిఫలం!"

"అవును, రమణా! అది ముమ్మాటికీ నిజం! అది మనిషి జీవితంలో ప్రతి నిమిషం ప్రతిఫలిస్తూంటుంది. మనం చేసిన మంచి మనను కాపాడుతుంది. మనం చేసిన చెడు మనకే తిరిగి వస్తుంది. అది ఈ జన్మలోదైనా, పూర్వజన్మలోదైనా, అనుభవించవలసిందే. మనిషికి స్వర్గం నరకం భువిమీదే ఉన్నాయి. ఇంకెక్కడో లేవు. కేవలం మనం చేసిన కర్మ ఫలితమే మనం చూసేది. అందుకే మనుష్యులను భగవంతుడు వారి వారి కర్మానుసారంగా కీలుబొమ్మలవలె ఆడిస్తున్నాడని చెప్పాడు. కాని. ఎన్ని కష్టాలు వచ్చినా, ఎప్పుడూ ఆ భగవంతుని నమ్మినవారికి ఆయన శరణమిచ్చి కాపాడతాడు" అంది తులశమ్మ గంభీరంగా.

'నేను పూర్వజన్మలో ఏదో ఘోర పాపం చేశాను. అందుకే నాకీ శిక్ష' అనుకుంది జ్యోతి మనసులో.

రమణకు జ్యోతి చదివిన గీతోపదేశాన్ని, తల్లి మాటలను వింటుంటే గత స్మృతులు మనసులో మెదిలాయి. మనం చేసిన పనులకు ప్రతిఫలమే మనకు లభిస్తుంది—అది మంచైనా, చెడ్డదైనా ఆలోచించిన కొద్దీ గత జీవితమంతా కళ్ళ ముందుకు వచ్చింది. సుధీర్ రోజూ జ్యోతినంటున్న కఠినోక్తులు మనసులో మెదిలాయి. ఈవేళ వాడు దాన్ని "ఎమ్. కామ్.లో చేర్పిస్తే నేను ఇంట్లో ఉండను" అన్నాడు. తాను సరిగ్గా ఇదే మాట అన్నాడు, రాధను ఎమ్. ఏ. లో చేర్పిస్తానని అమ్మ అన్నప్పుడు. తాను ఏనాడూ చెల్లెళ్ళతో మంచిగా, నవ్వుతూ మాట్లాడలేదు. ఆఖరికి కాలేజీలో చేరితే పని మనిషిని మాన్పించి, వాళ్ళచేత పని చేయించాడు. ఇరవై ఏళ్ళు దాటినా వాళ్ళకు పెళ్ళి చెయ్యకుండా స్వార్థంతో పన్నెండేళ్ళకే జ్యోతి పెళ్ళి చేశాడు. తల్లిని, చెల్లెళ్ళని ఎంతో కష్టపెట్టాడు. అందుకేనేమో జ్యోతిని కాపరానికి కూడా పంపలేక పోయాడు. ఇంట్లో ఉన్నంత కాలం చెల్లెళ్ళను ఏడిపించినందుకే ఈ చెయ్యి పడిపోయింది. నలభై ఏళ్ళైనా నిండీ నిండక ముందే తాను ఏ పనీ చెయ్యలేని వాడయాడు. తానెంత కష్టపెట్టినా పల్లెత్తు మాట అనలేదు వాళ్ళు. ఎప్పుడూ దైవాన్ని నమ్మి తమ పని చేసుకుపోయారు. తలుచుకున్న కొద్దీ తాను వాళ్ళను ఎంత కష్టపెట్టింది ఒక్కొక్కటి గుర్తుకు వస్తూంది. తాను ఇంటికి పెద్దవాడై ఉండీ వాళ్ళకు అన్యాయం చేశాడు. అయినా, వాళ్ళ మంచితనమే వాళ్ళను కాపాడింది. భగవంతుడే వాళ్ళ జీవితాలను తీర్చిదిద్దాడు. తాను చేసిన పాపమే తనను

దహించివేస్తోంది. సుధీర్ జ్యోతిని కఠినంగా పోట్లాడితే మనసు విలవిల లాడి పోతుంది. ఆరోజు తాను చెల్లెళ్ళను కఠినంగా పోట్లాడుతూంటే అమ్మ ఎంత బాధపడి ఉంటుందో ఇప్పుడు తెలుస్తోంది. అయినా, వాళ్ళెంత మంచి వాళ్ళు! వాళ్ళకు తానెంత అన్యాయం చేసినా, ఈనాడు ఏమీ జరగనట్లు వచ్చి తనను కష్టంలో ఆదుకున్నారు. తన చెల్లెళ్ళు మనుష్యులు కారు; దేవతలు. వాళ్ళను బాధ పెట్టినందుకే తన కీ ఘోరశిక్ష. చేతినో ముఖం దాచుకున్నాడు. 'భగవాన్! నేను పాపిని. నన్ను ఇంకా శిక్షించు! కాని, కాని, నా జ్యోతి ఏ పాపమూ ఎరగదే! దానికెందుకీ శిక్ష? నా ప్రాణమైనా తీసుకొని దాని జీవితాన్ని బాగు చెయ్యి. నా కిదొక్కటే కోరిక! నిన్ను నమ్మినవాళ్ళను నీవు కాపాడతావట. నా జ్యోతి నిన్నే నమ్మింది. దాని జీవితానికి వెలుగు చూపించు.' ప్రార్థించాడు రమణ.

"బాధపడకు, నాన్నా! కర్మ ఫల ఎవరికీ తప్పదు" అంటూ జ్యోతి 'భగ ద్గీత'ను తీసుకొని తన గదిలోకి వెళ్ళింది.

తను చేసిన పాపాలు మనసును తొలి

మీరు మొటిమలకి వాడే క్రీమ్ కేవలం చికిత్సచేస్తే చాలదు– దానితోబాటే మచ్చలు పడకుండా నిరోధించేందుకు వాడండి

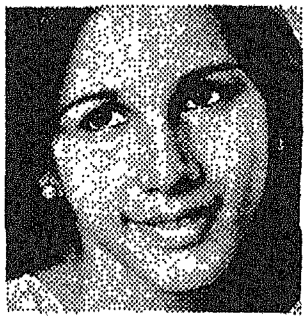

ఎస్కమెల్*
మొటిమలకి వాడే క్రీమ్

మీరు గనక జాగ్రత్తగా లేకపోతే, మొటిమలు మానిన తర్వాత, కూడా వికారంగా వుండే మచ్చలు నిలవచ్చు అలాకాకుండా ఉండాలంటే, మొటిమల్ని చేత్తో ముట్టుకోవద్దు (దురదపెట్టే మనసైనా సరే!). ఆపైన ఎస్కమెల్ వాడండి. ఇది మొటిమలు తగ్గే చికిత్స చేస్తూ, వాటి తాలూకు మచ్చలు నిలవకుండా చేయగలుగుతుంది.

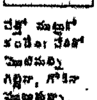

చేత్తో ముట్టుకో కండేం; చేతితో మొటిమల్ని గిల్లినా, గోకినా ముట్టుకున్నా, అవి పాకుతాయి

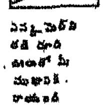

ఎస్కమెల్‌ని తడి దూది ముక్కతో మీ ముఖానికి రాయండి

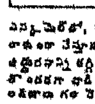

ఎస్కమెల్‌తో, అంటువ్యాధులు రాకుండా చేస్తూనే, చర్మానికి [illegible] మొటిమల్ని [illegible]

ఇది డాక్టర్లు సిఫార్సు చేసే మొటిమలకు వాడే క్రీమ్

SK&F స్మిత్ క్లయిన్ అండ్ ఫ్రెంచ్ ఉత్పాదన
* ఎస్కమెల్, రిజిస్టర్డ్ ట్రేడ్‌మార్క్

లింటాస్-ESK.2-203 TL

చేస్తూంటే, తల్లి దగ్గిరికి వచ్చి వంగి పాదాలు చేత్తో పట్టుకుని—"అమ్మా! నన్ను క్షమించు. నేను నిన్ను ఎంతో కష్టపెట్టాను. అందుకే నాకీ శిక్ష! నేనీ బాధ భరించలేకపోతున్నానమ్మా!" అని తల్లి ఒడిలో తల పెట్టుకొని చిన్నపిల్లవాడిలా ఏడ్చాడు రమణ.

కొడుకు మనస్సులోని సంఘర్షణను గ్రహించింది తులశమ్మ. అతనిలోని పరివర్తనను కూడా చూసింది. రమణ మాటలను అర్థం చేసుకుంది.

'భగవాన్, ఒకప్పుడు చెల్లెళ్ళను బాధ పెట్టినందుకు వీడికీ శిక్ష విధించావు కదూ! తండ్రుల పాపాలు పిల్లలను భవిస్తాయంటారే—ఇదేనా! అయినా, వాడి స్వయం పశ్చాత్తాపంతో కుమిలిపోతున్నాడు. వాడిని క్షమించు, తండ్రీ' అని ప్రార్థించింది.

• • •

"నాయనమ్మా! రాధ అత్తయ్యా, గోపాల్ మామయ్యా వచ్చారు!" జ్యోతి మాటలతో [illegible] లోకంలోకి వచ్చారు తల్లీ కొడుకులు.

రాధ ముఖం చూడడానికి సిగ్గుపడ్డాడు రమణ.

"అక్కే మూడునెలల్లో అంతా ఇలా అయిపోయారేమిటి? అంతా సగమైపోయారు. లేవండి, భోజనాలు చేద్దురు గాని" అంటూ అందరినీ పిలిచి కూర్చోబెట్టి భోజనాలు పెట్టి, కడుపునిండా తినిపించింది రాధ.

సాయంత్రం సునీతా సుధాకర్‌లు వచ్చారు. అందరూ కూర్చొని మాట్లాడుతున్నారు.

"బావా! మీరు, అత్తయ్య, జ్యోతి మాతోరండి—ఒక నెల రోజులు ఉండి వెళుదురుగాని. కొంత ఛేంజిగా ఉంటుంది" అన్నాడు గోపాల్.

"లేదు, బాబూ. సుధీర్ ఇంట్లో ఉంటాడు కదా, వాడికి వండి పెట్టడానికి నేను ఇక్కడే ఉంటాను. వాళ్ళిద్దరినీ తీసుకువెళ్ళు" అంది తులశమ్మ.

"అమ్మా, సుధీర్ మా ఇంట్లో భోజనం చేస్తాడు. మీరు కూడా వాళ్ళతో వెళ్ళి కొంతకాలం ఉండి వస్తే మనసు కొంచెం తేలికపడుతుంది" అంది సునీత. సుధాకర్ కూడా అదే అన్నాడు.

అసలే పశ్చాత్తాపంతో బాధపడుతున్న రమణకు వీళ్ళ మంచితనం భరించడం కష్టంగా ఉంది.

"నేనెందుకు, గోపాల్! మీ కందరికీ కష్టం కలిగించడానికి కాకపోతే!" అన్నాడు.

"అదేమిటి, బావా! కష్టం ఎవరికైనా [illegible]. ముఖం నేనుగాని. అందరం కలిసి ఆదివారం నాడు బయలుదేరదాం."

• • •

రాత్రి జ్యోతితో కలిసిపడుకుంది రాధ. రమణ, తులశమ్మ కూడా వచ్చి కూర్చున్నారు. "జ్యోతీ, మనం వచ్చేటప్పుడు మీ అత్తగారు బ్రీఫ్‌కేస్ ఇచ్చారు. నగలేమైనా ఇచ్చారా!" అడిగింది రాధ.

జ్యోతి బ్రీఫ్‌కేస్ తెచ్చి రాధ చేతుల్లో పెట్టింది.

"నువ్వే చూపించమ్మా!"

"లేదత్తయ్యా! నువ్వే చూడు! అందులో ఉత్తరం ఉంది, చదువు. అన్నీ నీకే తెలుస్తాయి" అని జ్యోతి బయటకు వెళ్ళిపోయింది. రాధ ఉత్తరం తీసి రమణకిచ్చింది. ఎడంచేత్తో ఉత్తరం తీసుకుని చదవడం మొదలుపెట్టాడు రమణ.

"ప్రియమైన జ్యోతీ!

నువ్వు ఈ ఉత్తరం చదివే రోజుకు నేనుండను. నాకేమైనా జరిగితే నీకు ఈ బ్రీఫ్‌కేస్ ఇవ్వవలసిందిగా అమ్మకు చెబుతున్నాను. నిన్ను కాపరానికి తీసుకు రాలేదని అందరూ ఎన్నో మాటలని ఉంటారు, కదా! కాని, నాకా అదృష్టం లేదు. నన్ను నువ్వు అపార్థం చేసుకుని ఉంటావు అందరిలా నేను ఇష్టంలేని పెళ్ళి చేసుకొన్నాననో అని. అది నిజం కాదు. నేను నిన్నెందుకు ఇక్కడికి తీసుకురాలేదో ఈ ఉత్తరం చదివితే తెలుస్తుంది.

నేను పి. యు. సి. చదువుతున్నప్పుడు నా స్నేహితుడు రవితో కలిసి ఒక గొప్ప జ్యోతిష్కుడి దగ్గిరికి వెళ్ళాను. రవి వాళ్ళ అక్కకు ఏదో సంబంధం చూశారట. వాళ్ళ జాతకాలను చూపించుకోవడానికి వెళ్ళాడు. రవి నేను పుట్టిన తేది, సమయం తెలిస్తే నా జాతకం కూడా చూడవచ్చన్నాడు. ఆ జ్యోతిష్కుడు చాలా ప్రసిద్ధికెక్కినవాడట. అలాగేనని ఇచ్చాను. తరవాత దాని సంగతే మరిచిపోయాను. చాలాకాలం తరవాత ఒకరోజు రవితో మాట్లాడుతూంటే ఆ విషయం గుర్తు వచ్చి వెంటనే అడిగాను— 'ఏరా, నన్ను గురించి ఏమని చెప్పారాయన?' అని. వాడు ఏమీ మాట్లాడలేదు. కొంచెం సేపయిన తరవాత, 'ఏముంది, మామూలే. బాగా చదువుతావట! ఉద్యోగం చేస్తావుట' అని చెబుతూంటే రవి ముఖంలో ఏదో బాధ కనిపించింది. 'అంతేనా?' అని అడిగాను.

'ఆ—ఏదో చెపుతారు. పిచ్చివాటిని నమ్మితే మనం బ్రతకలేం' అన్నాడు.

'కాదు. ఏమని చెప్పాడో నువ్వు చెప్పాలి. లేకపోతే నామీద ఒట్టే' అని వాడిని బలవంతపెట్టాను.

'వాటి మీద నమ్మకం పెట్టుకోకూడదు. అలా అయితేనే చెబుతాను' అన్నాడు. నేను 'సరే' నన్నాను.

'నువ్వు అల్పాయుష్కుడివని చెప్పాడు. నాకు మాత్రం దాని మీద ఏమీ నమ్మకం లేదు' అన్నాడు తల వంచుకొని.

ఎదురుచూడని ఈ జవాబుకి ఒక్క క్షణం తెల్లబోయాను. తరవాత తేరిగ్గా నవ్వేశాను. 'అంతేగా! సరే, ఎంతకాలం బ్రతుకుతానన్నాడు?' అన్నాను సరదాగా.

'ఇరవై అయిదేళ్ళన్నాడు.' తరవాత ఆ విషయం వదిలేసి సరదాగా మాట్లాడుకొని ఇళ్ళకు వెళ్ళిపోయాము.

రవితో అతి సాధారణంగా మాట్లాడినా, వాడి మాటలకు నా నెత్తిమీద పిడుగు పడ్డట్టయింది. ఆ జ్యోతిష్కుడు చాలా ప్రసిద్ధిగాంచిన వాడని ఒకరోజు రవే చెప్పాడు. వాడు చెప్పినంత మాత్రాన అలా కాక పోతుందా? ఆ తరవాత నాకైతే జీవితం మీద ఏ ఆశ లేదు. జ్యోతిష్కుని మాటలు నిజమైతే నేనింక తొమ్మిదేళ్ళు బ్రతుకుతాను, ఈ తొమ్మిదేళ్ళలోనూ వీలైనంతవరకు అమ్మ నాన్నలను సంతోష పెట్టాలి అని తీర్మానించుకున్నాను. కష్టపడి చదివి పి. యు. సి. లో ఫస్ట్‌క్లాసు తెచ్చుకొని, నాన్న ఇష్ట ప్రకారం ఇంజనీరింగ్ కాలేజీలో చేరాను. అమ్మా, నాన్నా ఎంతో సంతోషపడ్డారు. నేను బాధపడినా, వాళ్ళకేనాడూ ఈ విషయం చెప్పలేదు. రోజులు ఒడిదుడుకులు లేకుండా జరిగి పోతున్నాయి. ఒకరోజు నేను ఇంటికి వచ్చే సరికి మీ నాన్న మా నాన్నతో మాట్లాడుతున్నారు.

'పెద్ద మా అబ్బాయి. ఇంజనీరింగు రెండవ సంవత్సరం మంచి మార్కులతో పాసయ్యాడు. మూడో సంవత్సరానికి వచ్చాడు' అని మా నాన్న పరిచయం చేశారు. నేను ఎవరో తెలియక నమస్కారం పెట్టి వెళ్ళిపోయాను. అమ్మ తరవాత చెప్పింది, నిన్ను చూసి వచ్చామని, తాంబూలాలు తీసుకొని ముహూర్తాలు పెట్టుకొన్నామని. ఆ మాటలు విని నేను ఎంతో బాధపడ్డాను. నాకే మాత్రం ఈ విషయం తెలిసినా పెండ్లికి ఒప్పుకొనే వాడిని కాదు. వద్దని వాళ్ళకే చెప్పేయమని అడిగాను. 'మంచి సంబంధం. అమ్మాయి చక్కగా ఉంది. కట్నం లాంఛనాలతో కలిపి పదివేలు ఇస్తామన్నారు. ఎప్పుడైనా పెళ్ళి చెయ్యవలసిందే గదా అని ఒప్పుకొన్నాము. నువ్వు కాదనవనే నమ్మకంతో మాట ఇచ్చాము' అంది.

ఇరవై అయిదేళ్ళవరకు పెళ్ళి చేసుకోకుండా ఉండాలని నా అభిప్రాయం. ఆ తరవాత బ్రతికి బాగుంటే ఏమైనా ఆలోచిద్దాము. కాని, ఇలా జరుగుతుందని అనుకోలేదు. పోనీ, తాంబూలాలు తీసుకోక పోతే ఫరవాలేదు. అన్నీ అయిన తరవాత ఏం చెయ్యగలను? ఒక స్త్రీ జీవితం నాశనం చేస్తున్నాననే బాధతో చాలా రోజులు నిద్రపట్టలేదు. చివరికి ఒక నిశ్చయానికి వచ్చాను. వెంటనే వెళ్ళి అమ్మతో అన్నాను:

'అమ్మా, నాకు ఒక్క మాటైనా చెప్పకుండా వాళ్ళకు మాట ఇచ్చారు. ఇంకేమీ చెయ్యడానికి వీలులేదు. కాని, ఒక్క షరతు. నేను ఇంజనీరింగు పూర్తి చేసి ఉద్యోగంలో చేరి, నాకాళ్ళ మీద నేను నిలబడగలిగేవరకు అమ్మాయిని తీసుకు రావడానికి వీలులేదు. ఉద్యోగం వచ్చిన తరవాత పెళ్ళి చేసుకోవాలనుకున్నాను. కాని, మీ మాటకు ఎదురు చెప్పలేను. మీరు కూడా నేను చెప్పినట్లు ఒప్పుకోవాలి.' గత్యంతరం లేక అమ్మవాళ్ళు సరేనన్నారు.

పెళ్ళి జరిగిపోయింది. పెళ్ళిలో నీ ముఖం చూస్తే, నీకు నేనెంత అన్యాయం చేస్తున్నాను అని బాధ కలిగింది. నీకు పదమూడేళ్ళని చెప్పారు. అంటే, ముందు జీవితమంతా ఏం చేస్తావు అనే ప్రశ్న వేసుకున్నాను. అందుకే నిన్ను చదివించమని మీ నాన్నతో చెప్పాను.

ఇంజనీరింగు పూర్తి అయిన తరవాత నిన్ను తీసుకురమ్మని అమ్మ పోరుపెట్టింది. నాకూ నిన్ను చూడాలని ఎంతో అనిపించింది. ఇంటికి తీసుకురావాలనిపించింది. నేనూ మనిషినే కదా! అయినా, అన్ని కోరికలను బలవంతంగా అణిచివేశాను. నిన్ను ఫోటోలో మాత్రం చూస్తూ తృప్తిపడ్డాను. ఎన్నోసార్లు అనిపించింది, నిన్నెంతో బాధపెడుతున్నానని. కాని, నా ఉద్దేశ్యం—ఒక వేళ నేను ఇరవై అయిదేళ్ళకే పోతే నీకు మళ్ళీ పెళ్ళి చెయ్యవచ్చని. నా స్వార్థంకోసం నిన్ను చేరదీస్తే నీ జీవితమంతా చీకటైపోతుంది. [illegible] బ్రహ్మచర్యం చేస్తూ నిగ్రహాన్ని అలవరుచుకున్నాను. ఉద్యోగం వచ్చిన తరవాత అమ్మ మళ్ళీ పోరు పెట్టింది. కంపెనీలో పర్మనెంటు చేశారుగా, పెళ్ళి అయి ఐదేళ్ళయింది. ఇప్పుడైనా కోడల్ని తీసుకు వచ్చి మమ్మల్ని సంతోష పెట్టు— అంది. ఇంక ఒక్క సంవత్సరం జరిగితే జ్యోతిష్కుడు చెప్పింది నిజమో కాదో తెలు

మ్తుంది. కాని, అమ్మకు ఎలా చెప్పేది? ఇంకొక ఆరునెలలు తోశాను. ఇంక అమ్మ అన్నం తిననని శపథంచేసి అలిగికూర్చుంది. 'కొడుకై సంతోషపెట్టకుండా వాళ్ళను ఎంత కష్టపెడుతున్నాను!' అని అను కుంటే కన్నీళ్ళు తిరిగాయి. ఇంక నిజం చెప్పక తప్పలేదు. అంతా చెప్పేను. ఆరోజు నుండి అమ్మ రోజు రోజుకీ కృశించి పోసాగింది. ఎంతోమంది దేవుళ్ళకు మొక్కుంది నాకు ఆయుష్షు నిమ్మని. నన్ను అర్థం చేసుకుంది కాబట్టి ఇంకొక్క ఆరు నెలలు అయిన తరవాత అన్నీ సరిగా ఉంటే నిన్ను తీసుకువద్దాం అంటే సరే నంది. మీ నాన్న నువ్వు బి. కామ్. పరీక్షలు వ్రాశావని తెలిపారు. ఎంతో సంతోషించాను. నీతో కాపరం చేసే అదృష్టం నాకు ఉందా? అనుకుంటే ఏడుపు వచ్చింది. మగవాడినైనా ఆ రాత్రి కూర్చుని ఏడ్చాను.

జ్యోతీ, నిన్నెందుకు ఇంత బాధ పెట్టానో అర్థమవుతుంది కదూ? నేనెంతో దురదృష్టవంతుణ్ణి. నాతో పాటే నీ దురదృష్టం పోతుంది. నువ్వు మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకోవాలి. సుఖంగా పసుపు కుంకుమలతో కలకాలం బ్రతకాలి. నీకెంతో దైవభక్తి అని అమ్మ చెప్పింది. ఆ భగవంతుడే నిన్ను కాపాడతాడు. మీ నాన్న ఇచ్చిన పదివేలు వడ్డీతోసహా నీపేర వచ్చేట్లు చూడమని అమ్మతో చెప్పాను. ఇంటి కోడలుగా నీకు ఇవ్వవలసిన నగలన్నీ ఇవ్వమని అమ్మతో చెప్పాను. నాపేర వచ్చే ఇన్సూరెన్స్ డబ్బులో నీకు సగము, అమ్మకు సగము వచ్చేట్లు ఏర్పాటు చేశాను. ఇవన్నీ నువ్వు తీసుకోవాలి. నేను నీకు జీవితంలో ఏమీ ఇవ్వలేక పోయినా ఇంతవరకైనా ఇచ్చాననే తృప్తి ఉండనివ్వు.

జ్యోతీ, ఒకసారి నిన్ను చూడాలని ఎంతగానో అనిపించింది. ఎంత ప్రయత్నించినా మనసు అణుచుకోలేకపోయాను. అందుకే ఒకరోజు మీ ఊరు వచ్చి నువ్వు కాలేజీ నుండి వెళుతూంటే నిన్ను చూశాను. ఇంటిదాకా నీ వెనకే వచ్చాను. ఇంటి అల్లుడినై ఉండి నీకు భర్తనై ఉండి ఇంటికి వచ్చి నిన్ను తృప్తిగా చూసుకోలేని నిర్భాగ్యుణ్ణి. నా నీడ కూడా నీ మీద పడకూడదు.

జ్యోతీ! నాదొక్కటే కోరిక. నువ్వు మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకోవాలి. నా కోరికను నీవు తప్పక నెరవేర్చాలి. అందుకే నేను పెళ్ళి అయి ఏడు సంవత్సరాలు అయినా, నిన్ను కాపురానికి తీసుకు రాలేదు. నా కోరికను నెరవేరుస్తావు కదూ! నువ్వు కలకాలం పసుపు కుంకుమలతో దీర్ఘ సుమంగళివై ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాలతో సుఖంగా బ్రతకాలి. ఇది నా దీవెన! భగవంతునికి నా ప్రార్థన. వచ్చే జన్మలోనైనా నిన్ను భార్యగా పొంది, వివాహ బంధానికి నోచుకొనేటట్లు అనుగ్రహించమని భగవంతుని ప్రార్థిస్తున్నాను.

ఇంకొక్క మాట. మా అన్నయ్య వదినగారు అమెరికాలో సెటిలై పోయారు. అమ్మ, నాన్నలు కేవలం నామీదే ఆశలు పెట్టుకొన్నారు. అది అడుగంటిపోయే రోజు వచ్చింది. అమ్మకు నువ్వంటే ఎంతో ప్రేమ. ఇకముందు కొడుకైనా, కోడలైనా నీవే. వాళ్ళను అప్పుడప్పుడూ చూస్తావు కదూ! చూడడానికి వీలులేక పోతే ఉత్తరం అయినా వ్రాయి. ఒకవేళ అది మీ వాళ్ళకు ఇష్టం లేకపోతే వాళ్ళ ఇష్టప్రకారమే నడుచుకో.

ఇక ఉంటాను.

దీవెనలతో
—మోహన్."

చేతిలోనుండి ఉత్తరం జారిపోయింది. అసలే బాధతో నలిగిపోయిన రమణకు దుఃఖం పెల్లుబికి వచ్చింది. కన్నీళ్ళు జల జలా రాలాయి. "ఎంత మంచి వాడివి, బాబూ! ఎంత ఉన్నత హృదయం నీది? ఇంత మంచి వాడివి కాబట్టే అంత తొందరగా ఈ పాపపు లోకంనుండి వెళ్ళి పోయావు. నా కొక్క మాటైనా చెప్ప లేదు. ఆఖరిచూపుకూడా నోచుకోలేదు నేను." అని విలపించాడు అందరూ ఉత్తరం చదివారు. అందరూ ఏడ్చినవాళ్ళేకాని ఏడ్వనివాళ్ళు లేరు. ఇక జ్యోతి విషయం చెప్పనవసరమే లేదు.

"అందరి బట్టలు సర్దు, రాధా! అందర్ని కొన్నిరోజులు అక్కడికి తీసుకువెళితే నేగాని మామూలు మనుష్యులు కారు" అన్నాడు గోపాల్, అర్ధరాత్రి భార్యతో.

• • •

ప్రొద్దున లేచింది మొదలు జ్యోతికి రాధ పిల్లలు రామకృష్ణ, అరుణలతోనే సరిపోతుంది. పిల్లలను ఒక్క క్షణం వదలదు. ఇప్పుడు వాళ్ళతోనే లోకం. వాళ్ళూ జ్యోతిని ఒక్క క్షణం వదలరు. వాళ్ళకు అన్నీ తనే చూస్తుంది. రోజులు ఇట్టే నడిచిపోతున్నాయి. ఎప్పుడూ లేని ఉత్సాహం సంతోషం ఇప్పుడు జ్యోతిలో కనిపిస్తోంది. జ్యోతిలోని మార్పు చూస్తే రమణకు సంతోషంగా ఉంది.

"జ్యోతిని ఎమ్. కామ్. ప్రైవేటుగా చదివిద్దాం అన్నయ్యా! అమ్మకూడా అదే మాట అంది." రాధ ఒకరోజు అంది. రాధ ఇంట్లో ఉన్న కాన్వొకేషన్ ఫోటోలను చూసేదాకా చెల్లెళ్ళిద్దరూ ఎమ్.ఏ. చదివినట్లు తెలియదు రమణకు. "కాలేజీలో చేరటం నీ కిష్టంలేక పోవడం వల్ల ప్రైవేటుగా చదివామన్నయ్యా" అంది రాధ ఆరోజు. ఆ చదువే చెల్లెళ్ళిద్దరికీ ఉపయోగపడింది. ఇద్దరూ లెక్చరర్లుగా పని చేస్తున్నారు. ఈరోజుల్లో ఎంత సంపాదించినా పెరుగుతున్న కుటుంబాన్ని పోషించడానికి చాలడం లేదు. ఇది గుర్తు వచ్చి "అలాగే నమ్మా, బాగా చదివించాలనే ఉంది. జ్యోతికి కూడా చదవాలంటే ఇష్టమే" అన్నాడు రమణ.

• • •

"రాధా! ఓ రాధా!"

"ఏమిటండీ" అంటూ వచ్చింది రాధ.

"మనింటికి ఈవేళ కొత్త లాయరు గారు వస్తున్నారు" అన్నాడు గోపాల్.

"ఇన్ని రోజులు రామనాథంగారే చూస్తున్నారుగా—ఇప్పుడేమయింది? ఆయనకు, మీకు మాటా మాటా వచ్చిందా?"

"అహా కాదు. కొత్త లాయరు ఎవరో తెలుసా? రామనాథంగారి నాలుగో మనుమడు శ్యామసుందర్. లా పాసై నాలుగైదు సంవత్సరాలు కావస్తోంది. ఇన్ని రోజులు తాతగారికి సహాయం చేస్తున్నాడు. మనవడు ఇప్పుడు బాగానే కేసులు చేస్తున్నాడని, ఇకముంచి అతనే అన్ని కేసులు చూస్తాడని, తను రెస్టు తీసుకుంటానని చెప్పారు రామనాథంగారు. పెద్ద వాళ్ళందరికీ పెళ్ళిళ్ళు చేశాను. వీడికి కూడా పెళ్ళిచేస్తే నా బాధ్యత తీరి పోతుంది అన్నారాయన. సరే, ఏదైనా టిఫిన్ చెయ్యి, సాయంత్రం వస్తాడు."

"రామనాథంగారి కొడుకు కోడలు పోయారు కదూ?"

"అవును, శ్యామసుందర్ చిన్నప్పుడే ఏదో ఆక్సిడెంట్లో పోయారట. మనవ ళ్ళందరినీ ఆయనే పెంచారు. ఇతను ఇంతకుముందు ఒకటి, రెండు కేసులు నావీ చూశాడు. చురుకైన వాడే."

"కేసులంటున్నారేమిటి, మామయ్యా?" అప్పుడే అక్కడికి వచ్చిన జ్యోతి అడిగింది.

"నాన్న ఉన్నప్పుడు వ్యాపారం చాలా కాలం కలిసి రాలేదు. బాగా కలిసి వచ్చిన తరవాత ఆయన పోయారు, ఆస్తికి కేసులను మిగిల్చి" అన్నాడు గోపాల్. కొంచెం సేపు ఆలోచించి మళ్ళీ అన్నాడు గోపాల్: "జ్యోతీ, నాకు కొంచెం సహాయం చేసి పెడతావా?"

"ఏమిటి మామయ్యా, అది?"

"కేసులను గురించి చెబుతాను. ఇక మీదట కొంచెం చూస్తావా? నాకు కొంచెం తేలిగ్గా ఉంటుంది."

"అహా నాకేం తెలుసు, మామయ్యా. ఊరికే అడిగాను" అంది. "నీకు తెలియక పోవడమేమిటి జ్యోతీ? బి. కాం. లో మర్కంటైల్ లా ఒక సబ్జెక్ట్ కదా! ఇవ్వండి—చూసి పెడుతుంది. మీకు సహాయం చేసినట్లవుతుంది" అంది రాధ.

"నిజమేనమ్మా! నువ్వు సహాయం చేస్తే నాకు పెద్ద బరువు దింపినట్లవుతుంది. ఊపిరి పీల్చుకోవడానికి కొంచెం సమయం దొరుకుతుంది."

"మీకు సహాయం చెయ్యగలనంటే తప్పకచేస్తాను మామయ్యా. నేనుమాత్రం ఏం చేస్తున్నాను? ఊరికే ఉన్నానుగా."

"కేసుల్లో పడి చదువు అశ్రద్ధ చెయ్యకు. మీ అత్తయ్య నా మీద విరుచుకు పడుతుంది, నీకు పని చెప్పానని."

"అలాగే మరేం!" అని నవ్వుకుంటూ వెళ్ళిపోయింది రాధ.

• • •

"కూర్చో శ్యామసుందర్, రాధ నీకు తెలుసుగా, ఈ అమ్మాయి నా మేనకోడలు జ్యోతి. బి.కాం. ఫస్ట్‌క్లాసులో పాసయింది. ఎం. కాం. ప్రైవేటుగా చదువుతూంది. ఇకముంచి కేసులన్నీ జ్యోతిని చూడమన్నాను. కొంతవరకు వివరాలు చెప్పాను. మిగతా తొందరలోనే తెలుసుకుంటుంది. నీకు ఉద్యోగంతో అసలు తీరిక ఉండడం లేదు. అందుకే జ్యోతిని చూడమన్నాను."

శ్యామసుందర్ జ్యోతిని చూశాడు. నిండా ఇరవై ఏళ్ళు లేవు. అప్పుడే నుదుట కుంకుమ చెరిగిపోయింది. తెల్లటినుదురు, కాటుకలేని పల్చటి కళ్ళు, పసిమి ఛాయ, బంగారుబొమ్మలా ఉన్న జ్యోతి దురదృష్టానికి మనసులోనే నిట్టూర్చాడు.

జ్యోతికి శ్యామసుందర్ను పరిచయం చేస్తే తొట్రుపడింది. 'లాయరంటే ఎంతో పెద్దవాడనుకుంది. ఇంత చిన్నవాడా! ఈయనతో ఎలా మాట్లాడేది? అయినా, పాపం మామయ్య తీరికలేక సహాయం చెయ్యమని అడిగితే చేస్తానని చెప్పి, ఇప్పుడు కాదంటే ఎలా?' అని మనసులో అనుకుంది.

• • •

జ్యోతికి రామకృష్ణ, అరుణలతోను, తన చదువుతోను రోజులు తెలియకుండా గడిచిపోతున్నాయి. పిల్లలతోనే జ్యోతి లోకమంతా. వారానికో, రెండు వారాలకో ఒకసారి శ్యామసుందర్ వచ్చి కేసులు చూసి వెళుతున్నాడు.

జ్యోతి ఎం. కాం. రెండవ సంవత్సరం చదువుతూంది. పెద్దవి పిల్లలు స్కూలుకి వెళతారు. అత్త, మామయ్య తొమ్మిదిన్నరకు వెళతారు. అందరూ వెళ్ళిన తరవాత కూర్చొని చదువుకుంటుంది. నాలుగు గంటలకు వంట చేస్తుంది. సాయంత్రం అయిదింటికి పిల్లలు వస్తారు. వాళ్ళకు స్నానం చేయించే సమయానికి రాధ కాలేజీనుంచి వస్తుంది. ఏడుగంటల ప్రాంతానికి గోపాల్ వస్తాడు. గోపాల్ రాగానే అందరికీ భోజనాలు పెడుతుంది. అందరూ తిన్న తరవాత జ్యోతి, రాధ భోజనం చేస్తారు. ఇది దైనందిన కార్యక్రమం.

ఆ రోజు శుక్రవారం. పిల్లలు ఆడుకోవడానికి పక్కింటికి వెళ్ళారు. గోపాల్, రాధా ఇంకా రాలేదు. జ్యోతి పని పూర్తి చేసుకొని, బయటకు వచ్చి కూర్చుని, పుస్తకం చేతిలోకి తీసుకుంది. ఈ మధ్య చదువుమీద దృష్టి పూర్తిగా కేంద్రీకరించలేకపోతూంది. మనసు పరిపరి విధాల పోతూంది. శ్యామసుందర్ ఎంతో సన్నిహితునివలె ఆదరంగా ఆప్యాయంగా మాట్లాడతాడు. ఎంతసేపు మాట్లాడినా ఇంకా మాట్లాడాలనిపిస్తుంది. ఎన్నో రోజులనుంచి అతణ్ణి గురించే ఆలోచనలు ముసురుతున్నాయి. ఎంత వద్దనుకున్నా, చేతిలోని పుస్తకం అలాగే ఉంది, హస్తభూషణమన్నట్లుగా. ఎంతసేపలా కూర్చుందో తెలియదు. స్కూటర్ చప్పుడైతే బయటికి చూసింది. శ్యామసుందర్ వస్తున్నాడు ఆలోచనలు రూపుదాల్చినట్లు. ఈవేళ మామయ్య ఏ పనీ చెప్పలేదే? ఎందుకు వచ్చారు? అనుకుంటూ, "రండి, కూర్చోండి" అని ఆహ్వానించింది. మనసుకెంతో ఆహ్లాదంగా ఉంది అతణ్ణి చూస్తే.

"ఇంకా ఎవరూ ఇంటికి రాలేదా?" అడిగాడు శ్యామసుందర్ కూర్చుంటూ.

"లేదండీ. పిల్లలు ఆడుకోవడానికి వెళ్ళారు. అత్తయ్య ఈవేళ కాలేజీనుండి రావడానికి ఆలస్యమౌతుందని చెప్పింది. మామయ్య వచ్చేప్పుడు అత్తయ్యను తీసుకువస్తారు. ఏడు గంటలకు వచ్చేస్తారు."

తల ఎత్తి జ్యోతిని చూశాడు శ్యామసుందర్. తలంటుకొని వదులుగా వేసుకున్న జడ, సామాన్యమైన చీర, ఏ మచ్చాలేని తెల్లని ముఖం. నుదుట కుంకుం, కళ్ళకు కాటుక, 'రంగు చీర కట్టుకుంటే ఎంత బాగుంటుందో!' అనుకున్నాడు.

ఏమిటి ఈవేళ ఇలా చూస్తున్నారు? ఎప్పుడూ లేదే! ఛ ఛ అటువంటి ఆలోచన రాకూడదు అనుకుంది జ్యోతి ఎంత వద్దన్నా తన కళ్ళలోకి చూస్తున్న శ్యామసుందర్ చూపులనుంచి తప్పించుకోలేక పోయింది. తన ఆలోచనలను పసిగట్టగలడేమోనని తల దించుకొని కూర్చుంది. ఏమైనా సంభాషణ మొదలు పెడితే వాతావరణం తేలికవుతుందని—"ఏం ఈవేళ పని తొందరగా అయిపోయిందా" అంది జ్యోతి.

ఈ లోకం లోకి వచ్చాడు శ్యామసుందర్. "రోజూ దాదాపు నాలుగు గంటలకు పనైపోతుంది. ఒకవేళ ఏదైనా కేసు జరిగితే నాలుగున్నర, అయిదు గంటలవుతుంది."

ఇంకేం మాట్లాడాలో తోచలేదు జ్యోతికి. కొంచెం సేపయిన తరవాత శ్యామసుందర్ అన్నాడు:

"జ్యోతీ! ఒక మాట అడుగుతాను, చెబుతారా?"

"అడగండి. చెప్పగలిగితే చెబుతాను."

"మీకెందుకు ఇంత చిన్నవయసులోనే ఇలా అయిపోయింది? స్వంత విషయం అడుగుతున్నానని అనుకుంటే చెప్పవద్దు."

"అడిగితే తప్పేం లేదు. కాని, అది కర్మఫలం! అంతకంటే ఏముంది?"

"మీ కెప్పుడు పెళ్ళి అయింది?"

జ్యోతి అన్నీ వివరంగా చెప్పింది.

"మీ అత్త మామలు ఎక్కడున్నారు?"

"కొడుకుపోయినదుఃఖంలో మామయ్య మంచం పట్టారు. అత్తమామల ఆరోగ్యం ఏమీ బాగా లేదు. ప్రతివారం నేను తప్పక ఉత్తరం వ్రాస్తాను. పెద్దకొడుకు లిద్దరూ అమెరికాలో సెటిలయిపోయారు. ఇప్పుడు కొడుకైనా కూతురైనా వాళ్ళకు నేనే. ఎమ్. కామ్. పూర్తి చేసిన తరవాత ఏదైనా ఉద్యోగంలో చేరి వాళ్ళను నా దగ్గరకే రప్పించి ఉంచుదామనుకుంటున్నాను. వాళ్ళిద్దరి జీవితంలో మిగిలిన వెలుగు నేనొక్కదాన్నే. వాళ్ళను సంతోష పెట్టడమే నా ధ్యేయం."

"మీరు మళ్ళీ వివాహం చేసుకోరా?"

"ఇది హిందూదేశం, స్త్రీకి జీవితంలో ఒకటే వివాహం. అయినా, నాకా ఉద్దేశం లేదు."

"ఇకముందేం చేద్దామని?"

"ఉద్యోగం."

"ఎంతకాలం? ఎవరికోసం?"

"నాకు జీవితంలో అత్తయ్య, మామయ్యలను చూసుకుంటూ వాళ్ళను సంతోషపెట్టడంకంటే ఇంకే ధ్యేయం లేదు. అది నెరవేరుస్తాను."

"స్త్రీ అయినంతమాత్రాన చిన్నతనంలో వితంతువైతే అన్ని ఆశలు చంపుకొని బ్రతకాలా? ఎంతమంది మగవాళ్ళు ఎంత వయస్సు వచ్చినా, పిల్లలున్నా మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకోవడం లేదు! ఈ హిందూ దేశంలో వితంతు వివాహాలను గురించి ఎంతోమంది కృషి చేస్తున్నారు! అయినా, మోహన్ తుది కోర్కెను మీరు నెరవేర్చరా?"

జ్యోతి ఆలోచనలో పడింది. మోహన్ పోయిన రోజే తన జీవితం శిథిలమై పోయిందనుకుంది. అంతకుమించి ఈ రోజువరకు వేరే ఆలోచనే లేదు.

"మోహన్ చాలా ఉన్నత హృదయుడు. అటువంటి వాళ్ళు మనుష్యులు కారు; దేవతలు. ప్రతి మనిషి తనస్వార్థాన్ని చూసుకుంటాడు. కాని, మోహన్‌లాంటి వాళ్ళు చాలా అరుదు. అందుకే ఇంగ్లీషులో అంటారు— 'దోస్ హూమ్ గాడ్స్ లవ్ డై యంగ్' (దేవతలు ప్రేమించే వారు తొందరగా మరణిస్తారు) అని."

శ్యామసుందర్ మాటలు వింటున్నది జ్యోతి. మనసులో ఎన్నో ఆలోచనలు, సందేహాలు వస్తున్నాయి. జ్యోతి ముఖం చూసి శ్యామసుందర్ మళ్ళీ అన్నాడు: "కాటికి కాళ్ళు చాచుకున్నా మగవాడు పెళ్ళి చేసుకోవచ్చు. స్త్రీ మాత్రం రెండు పదులు దాటకున్నా వితంతువైతే మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకోకూడదు ఇదేం న్యాయం?"

జ్యోతి ఏమీ మాట్లాడలేదు.

"పురుషుడు మాత్రం భార్య బ్రతికి ఉన్నా ఎన్ని వివాహాలైనా చేసుకవచ్చు. కాని, వితంతువైన స్త్రీ మాత్రం చేసుకోకూడదు. ఇదేమి ధర్మం? మన ఇతిహాసాలలో అన్నిచోట్ల పురుషుని కిచ్చిన ఆధిక్యం, హక్కులు స్త్రీకిలేవు. ఇతిహాసాలన్నింటిని పురుషులే వ్రాశారు కాబట్టే అలా వ్రాశారంటాను నేను. అయినా, ఈ పురుషుల మితిమీరిన ప్రవర్తనను అరికట్టడానికే హిందు వివాహ చట్టం ప్రవేశపెట్టారు. ఇప్పుడు స్త్రీ పురుషులిద్దరికి వివాహవిషయంలో సమాన హక్కులున్నాయి" అన్నాడు శ్యామసుందర్.

శ్యామసుందర్ మాటలు విని సాలోచనగా అంది జ్యోతి: "ప్రతి దేశ చరిత్ర స్త్రీ పవిత్రతమీదే ఆధారపడి ఉంటుందని అన్నారు. అంటే, స్త్రీలకు ఎంత ఆధిక్యం ఇచ్చారో చూశారా? దీని కేమంటారు?"

"మీ రన్నదానికి రెండంశాలున్నాయి. దేశ చరిత్ర స్త్రీలపవిత్రతమీదే ఆధారపడి ఉందంటే పురుషుడెంత చెడిపోయినా ఫర్వాలేదని అలా అనడంలో పురుషులమీద మనస్తత్వ శాస్త్రజ్ఞులకు నమ్మకంలేదని. ఇంకోరకంగా ఆలోచిస్తే అలా అంటూ స్త్రీలకు అన్ని రకాల కట్టుబాట్లు ఏర్పరచి, మగవాళ్ళకు ఏ కట్టుబాట్లు లేకుండా చేశారు. అయినా, స్త్రీలు పవిత్రంగా ఉండాలన్నారు. కాని, చట్టబద్ధంగా పునర్వివాహం చేసుకోవడం అపవిత్రం కాదే! పక్కదారులు పట్టడం తప్పన్నారు కాని, వివాహ బంధం తప్పన లేదే!"

"ఒకవేళ స్త్రీ పునర్వివాహం చేసుకుంటే సంఘం అనుమతిస్తుందా? చేసుకున్న వాడు మొదట్లో సాహసించినా, తరవాత తన జీవితం నవ్వులపాలయిందని అతను బాధపడి భార్యను కష్టపెట్టడూ?"

"హిందూ వివాహ చట్టం ప్రకారం భర్త ఉన్నప్పుడు భార్య, భార్య ఉన్నప్పుడు భర్త వివాహం చేసుకోకూడదు. కాని, పునర్వివాహం చట్ట విరుద్ధం కాదు. చట్టం అనుమతి ఇచ్చినప్పుడు సంఘం సంగతెందుకు? మీ రెండవ ప్రశ్న వితంతు వివాహం ఆదర్శమని చేసుకొనే వాళ్ళకు వర్తిస్తుంది.

కాని, ఆదర్శమని తామేదో ఒకరిని ఉద్ధరిస్తున్నామనిచేసుకొనే వివాహం, అది జరిగేవరకే లోకం మెచ్చుకుంటుంది. తరవాత మిగతా వాళ్ళ జీవితంలానే తనది అని తెలుస్తుంది. అప్పుడనిపిస్తుంది, వితంతువును ఎందుకు చేసుకున్నానా అని, కన్యనే చేసుకొని ఉండవచ్చునే అని. అటువంటి ఆలోచనే రాకూడదు. కాని, వచ్చిన తరవాత అతని జీవితం నరకప్రాయమే. అతను చేసుకున్న స్త్రీ కూడా నరకమే అనుభవిస్తుంది. కాని, పురుషుడు తనకు నచ్చిన స్త్రీని వివాహం చేసుకుంటే, అందులో ఆదర్శానికి చోటులేదు. ఆ స్త్రీ వితంతువైనా, కట్నం లేకుండా చేసుకున్నా! అలాగే రూపాన్ని, ధనాన్ని, ధైర్యాన్ని చూసి చేసుకున్న వివాహాలు తాత్కాలికానందాన్నిచ్చినా, ఏ ఒకరికో తప్ప అది లేని వారికి అశాంతే మిగులుతుంది. కాని, మనసు అర్థం చేసుకొని, నచ్చిన స్త్రీని వివాహం చేసుకొంటే ఆ వివాహబంధం కలకాలం నిలబడుతుంది."

జ్యోతి నేలకేసి చూస్తూ ఆలోచిస్తూంది. ఎంత వద్దనుకున్నా వివాహం, వైవాహిక జీవితం, తనకోసం ఒకరు ఒకరికోసం తాను బ్రతకడం, తమ అనురాగానికి ఫలమైన పిల్లలను కనడం ఇవే ఆలోచనలు జ్యోతిని చుట్టుముట్టుతున్నాయి. ఎంత అణిచివేద్దామన్నా, ఆలోచనలు ఎదురు తిరుగు

తున్నాయి. ఎంత వైరాగ్యం అలవరుచుకుందామన్నా మనసు నిలవడం లేదు. కాని, తనను ఎవరు వివాహం చేసుకుంటారు? అతను ప్రతి క్షణం దెప్పి పొడుస్తూంటే భరించగలడా? ఎంత అణచివేసినా అణగని ఆలోచనలు శ్యామసుందర్‌తో మాట్లాడుతూంటే మరీ వేధిస్తున్నాయి. సంభాషణను మార్చాలని, "ఉండండి, కాఫీ తెచ్చి పెడతాను" అని లోపలికి వెళ్ళింది.

• • •

జ్యోతి ఎం. కాం. పరీక్షలు వ్రాసి నాలుగు రోజు లవుతూంది. తీరికగా కూర్చుని అల్లిక గొను మీద పువ్వులు కుడుతూంది ఆ జ్యోతి సాయంత్రం.

"పరీక్షలు బాగా వ్రాశారా?" అడిగాడు శ్యామసుందర్.

"బాగానే వ్రాశాను. క్లాసు రావచ్చు" అంది గొను పక్కనపెట్టి, తల వంచుకొని జ్యోతి.

"మీ నాన్నగారు రమ్మని కబురు చేశాడు. ఇంకా రాలేదనుకుంటా. మళ్ళీ వస్తాను." లేచాడు శ్యామసుందర్.

ఉండమందా మనుకుంది జ్యోతి. కాని, నోటిలోని ఆ మాట పెగిలి రాలేదు.

కొంచెం సేపు జ్యోతి వంక చూసి వెళ్ళిపోయాడు శ్యామసుందర్.

అతను వెళ్ళినవైపే చూస్తూ ఉండిపోయింది జ్యోతి. ఇంటికి వచ్చిన మనిషిని కూర్చోమనైనా అనలేదు. ఎందు కిలా అయ్యాను ఈ రోజు? అనుకుంది. రోజూ రాత్రి, పగలు శ్యామసుందర్ గురించే ఆలోచనలు! ఎంత వద్దనుకున్నా అతని దరహాసవదనం కనులముందు మెదులుతూంది. 'ఎంత మృదువుగా మాట్లాడతారు— ఒకళ్ళను కష్టపెట్టకుండా! ఎంత విశాల భావాలు! బాగా ప్రాక్టీసుంది. అయినా, ఎంత నిగర్వి! చామనచాయతో నిండైన విగ్రహం. ఒక్కొక్కప్పుడు కళ్ళనుంచి కట్టు వేసుకుంటే ఇంకా చూడాలని పిస్తుంది. అయినా, నేనేమిటి ఇలా ఆలోచిస్తున్నాను? అతనెవరు? కేవలం ఒక లాయరుగా వస్తున్నాడు. ఆయనపై ఇటువంటి భావమేమిటి!' అని జ్యోతి తనలో తనే తిట్టుకుంది.

శ్యామసుందర్ మళ్ళీ తిరిగి వచ్చాడు. తాను వెళ్ళినప్పుడున్న స్థలం నుంచి కదలలేదు జ్యోతి. చిత్తరువులా నిలబడి ఉంది. పాదాల సవ్వడి విని ఉలిక్కిపడి చూసింది. మళ్ళీ వచ్చిన అతణ్ణి చూసి కొంచెం కంగారుపడింది. తన మనసులో భావాన్ని కనిపెడతాడేమోనని చటుక్కున తల వంచుకుంది.

ఆమె ఆలోచనలను అర్థం చేసుకున్నాడు శ్యామసుందర్. జ్యోతి దగ్గరగా వచ్చి— "మీ కభ్యంతరం లేకపోతే నేను మిమ్మల్ని వివాహం చేసుకోవాలనుకుంటున్నాను" అన్నాడు.

ఆ మాటలకు జ్యోతి వణికిపోయింది ఒక్క క్షణం!

ఈ సంఘం, తన తండ్రి, కుటుంబం అంతా అంగీకరిస్తారా? తల పైకెత్తి శ్యామసుందర్ కన్నులలోకి చూసింది.

ఆమె భావాన్ని ఒక్క క్షణంలో చదివాడు.

"అందర్నీ ఒప్పించే బాధ్యత నాది. సంఘం సంగతి అంటారా! మనిషి బలహీనుడైతే, సంఘానికి లొంగిపోతాడు. బలవంతుడైతే సంఘానికి భయపడడు. మేడి పండులాంటి సంఘాన్ని గురించి నే నెప్పుడూ లెక్కచెయ్యను. భవిష్యత్తులో చెయ్యను కూడా. ఇది నా మాట. ఇంక మీ అభిప్రాయాలను కూడా మనమే చూసుకుందాం. సరేనా!"

జ్యోతి కళ్ళు మిలమిలా మెరిశాయి.

"మీరు దేవతా స్వరూపులు" అని వంగి పాదాలను స్పృశించింది.

"తప్పు, జ్యోతీ, అంతటి వాడిని చెయ్యకు. నేను సామాన్యుణ్ణి" అని జ్యోతిని లేవనెత్తాడు. అతని స్పర్శకు ఆమె తనువు పులకించింది.

• • •

తలుపు తట్టాడు శ్యామసుందర్.

"ఎవరు?"

"కృష్ణమూర్తిగారి ఇల్లిదేనా?"

"అవును. ఆయన బయటికి వెళ్ళారు."

"మీరు లక్ష్మీకాంతమ్మగారు కదూ?"

"అవును,బాబూ,లోపలికి రా! నీ పేరేమిటి? ఆయన ఇప్పుడే వస్తారు.కూర్చుంటావా?"

"నేను మీతోనే మాట్లాడాలని వచ్చానమ్మా! నన్ను శ్యామసుందర్ అంటారు."

"అమ్మా" అని పిలుస్తూ చొరవగా, వినయంగా మాట్లాడుతున్న శ్యామసుందర్ మాటలకు కాంతమ్మకు ఏదో తెలియని అనుభూతి కలిగింది. కొడుకు మోహన్ గుర్తు వచ్చి కళ్ళు చెమర్చాయి. "ఏమిటి, బాబూ" అంది.

"నన్ను గురించి మీకు తెలియదు గాని, మీ గురించి నాకు తెలుసమ్మా."

కాంతమ్మ 'ఎలా' అన్నట్టు చూసింది.

"జ్యోతి నాకు అంతా చెప్పింది. తను ఎమ్. కామ్. పాసైందని మీకు తెలుసు కదూ!"

"అవును, ఉత్తరం వ్రాసింది. మోడువారిన మా జీవితాలకు జ్యోతే వెలుగు, ప్రతివారం తప్పక ఉత్తరం వ్రాస్తుంది. జ్యోతి మీకు బంధువులా?"

"ఇప్పటి వరకూ కాదమ్మా! కాని, ఒక విషయంలో మీ అనుమతి తీసుకోవాలని వచ్చాను!" మెల్లిగా అన్నాడు.

"ఏమిటి, బాబూ, అది?"

"జ్యోతిని నేను వివాహం చేసుకోవాలనుకుంటున్నాను. ముందు మీ ఇష్టమైతేనే తనవాళ్ళ ఇష్టాన్ని తెలుసుకోమంది జ్యోతి. మీ కిష్టం లేకపోతే ఇక ఈ విషయం మరిచిపోతాను. చెప్పండమ్మా— మీ కభ్యంతరమా?"

కాంతమ్మ ఆలోచనలో పడింది. 'మోహన్ పోయేముందు కోరిన ఒక్కగానొక్క కోరిక జ్యోతికి మళ్ళీ పెళ్ళి చెయ్యమని. ఇప్పుడు, జ్యోతికి మళ్ళీ పెళ్ళి చేస్తే తప్పేముంది. జ్యోతి జీవితం ఎందుకు మోడువారిపోవాలి? దాని జీవితంలో మళ్ళీ వెలుగు ఎందుకు రాకూడదు? మోహన్ బ్రతికి ఉంటే ఈ వయసులోనే ఉండేవాడు. అయినా, ఇతను ఏం చేస్తున్నాడో! జ్యోతి అన్నీ తెలిసే వచ్చి ఉంటుంది. ఇతన్ని చూస్తున్న కొద్దీ ఏమిటో మాతృ వాత్సల్యం వస్తుంది' అనుకొంది.

"ఏం చేస్తున్నావు, శ్యామ్?" అడిగింది.

"నేను అడ్వొకేట్‌గా ప్రాక్టీసు చేస్తున్నానమ్మా! చిన్నతనంలోనే తల్లిదండ్రులు పోయారు. నాకు ముగ్గురు అన్నలున్నారు. మా అందర్నీ తాత రామనాథం గారు పెంచారు. అన్నలందరికీ పెళ్ళిళ్ళయి పోయాయి. తాతయ్యకూడా అడ్వొకేటు. ఈ మధ్య నాలుగైదు సంవత్సరాలనుంచి నాకే కేసులన్నీ అప్పగించి విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నారు. తల్లిదండ్రుల ప్రేమను నోచుకోలేని దురదృష్టవంతుణ్ణి. మిమ్మల్ని చూస్తే 'అమ్మా!' అని పిలవాలనిపించింది. అందుకే అలా పిలిచాను. మీ కభ్యంతరమా?"

కాంతమ్మ కళ్ళ వెంట జలజలా నీళ్ళు రాలాయి. "నా బాబు మోహన్ ఉంటే నీ వయసులోనే ఉండేవాడు. నువ్విలా పిలిస్తే నాకు మోహన్ పిలిచినట్లే ఉంది. అలాగే పిలువు, బాబూ" అంది. కన్నీళ్ళు తుడుచుకొని— "ఆయన వచ్చే సమయమవుతుంది. అన్నీ మాట్లాడుదువు గాని, మీ తాతగారికి ఈ వివాహం సమ్మతమేనా?" అంది.

"మా తాతగారివి చాలా విశాల భావాలు. ఆయన ఒప్పుకొన్న తరవాతనే నేను మీ దగ్గిరికి వచ్చానమ్మా."

"జ్యోతి నీకు ఎలా తెలుసు?"

శ్యామసుందర్ అన్నీ వివరంగా చెప్పాడు.

మాట్లాడుతూంటే కృష్ణమూర్తి గారు వచ్చారు. వయసు ఎంత ఎక్కువ లేకపోయినా, ముసలి వాడిలా కనిపిస్తున్నాడు. కడుపు శోకం కదా మరి. కాంతమ్మ భర్తను లోపలికి పిలిచి అంతా చెప్పింది. కృష్ణమూర్తి తన కొడుకు అభీష్టం నెరవేర్చడానికే నిశ్చయించుకున్నారు. అందులో భార్య చెబుతూంది— అబ్బాయి మర్యాదస్థుడు, నెమ్మదస్థుడు వలె కనిపిస్తున్నాడని. మిగతా విషయాలను గురించి రమణను కలుసుకోవాలని వ్రాద్దా మనుకొంటున్నారు.

"బాబూ, నా భార్య అంతా చెప్పింది. జ్యోతి పెళ్ళి చేయాలనే మా ఆశయం కూడా. నా పెద్ద కొడుకు లిద్దరూ అమెరికాలో స్థిరపడిపోయారు. ఇక మాకు కొడుకైనా, కూతురైనా జ్యోతి అని బ్రతుకుతున్నాము. ఆ అమ్మాయి జీవితం బాగుపడడమే మాకు కావలసింది. జ్యోతి తండ్రికి, మేనత్తలకు ఇష్టమైతే మాకూ ఇష్టమే. కాని, మా దొక్క కోరిక. మేము జ్యోతిని చూడడానికి, అది మా ఇంటికి రావటానికి అభ్యంతరం పెట్టవద్దని అభ్యర్థిస్తున్నాను. మా కోరిక మన్నిస్తావా, బాబూ!"

శ్యామసుందర్ కృష్ణమూర్తి గారి చేతులను పట్టుకున్నాడు. "అంత పెద్ద మాట లనకండి, బాబాయిగారూ. నాకు మీ రిద్దరూ తల్లిదండ్రులతో సమానం. మీరు ఆజ్ఞాపించాలే గాని, అభ్యర్థించ కూడదు. వాళ్ళందరిని ఒప్పించగలననే నమ్మకం ఉంది."

"పెళ్ళికి ముందు అమ్మాయిని ఒక సారి ఇక్కడికి పంపమని రమణతో చెప్పు బాబూ!" అంది కాంతమ్మ.

"అలాగే నమ్మా. మీరూ నా కోరిక మన్నించాలి. జ్యోతితో మీ రిద్దరు కూడా పెళ్ళికి రావాలి. ఇంక నేను వెళ్ళి రానా!"

"అలాగే వస్తాం. మా అబ్బాయి పెళ్ళికి మేము రాకుండా ఉంటామా! ఇప్పుడే వచ్చావు, అప్పుడే వెళతావా? రాత్రి భోజనం చేసిగాని వెళ్ళటానికి వీలు లేదు" అంది కాంతమ్మ.

రాత్రి శ్యామసుందర్‌ను కూర్చోబెట్టి కొసరి కొసరి తినిపించింది కాంతమ్మ. మాతృప్రేమ ఎరగని శ్యామసుందర్‌కు కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి ఆమె వాత్సల్యానికి.

"అమ్మా" అని పిలిస్తే, మోహన్ మళ్ళీ వచ్చినట్లుంది కాంతమ్మకు.....

"సుధీర్, ఇలా రా! నీతో మాట్లాడాలి." పిలిచాడు రమణ.

"ఏమిటి, నాన్నా?"

"నా ఆరోగ్యం అంత బాగాలేదు. అయినా, నన్ను గురించి నాకు బాధ లేదు. జ్యోతిని గురించే నా బాధంతా. దాని స్వభావం నీకు తెలుసుగా! కావాలని ఏదీ నోరు తెరిచి అడగదు. బాబూ! నేను నిన్నొక్కటే కోరుతున్నాను. దాన్ని ఎప్పుడూ కష్టపెట్టకు. జ్యోతి నే నన్నా అంటే నేను భరించలేను. అదీకాక నేను అప్రయోజకుణ్ణై ఉండి ఒక్క రోజు కూడా మీ అమ్మని సంతోషపెట్టలేదు. పైగా వాళ్ళను ఎంతో కష్టపెట్టాను. వేధించాను. చేసిన పాపం ఊరికే పోదు. ఈ రోజు అది అనుభవిస్తున్నాను. మనిషికి స్వర్గం, నరకం ఎక్కడో లేవు. అన్నీ ఈ భూమిమీదే ఉన్నాయి. మంచి చేస్తే మనసు స్వర్గం అనిపిస్తుంది. చెడు చేస్తే నరకం అనుభవిస్తాము. నే నా వాడు కళ్ళు కనిపించని కామంతో, స్వార్థంతో పశువుగా ప్రవర్తించాను. అన్నిటికీ ప్రతిఫలం అనుభవిస్తున్నాను. జ్యోతిని కష్టపెడితే అది నీకు జయం కాదు, సుధీర్. నా కోరిక మన్నిస్తావు కదూ?"

"నాన్నా, మీరు నన్ను సరిగా అర్థం చేసుకో లేదు. జ్యోతి మీద నా కెప్పుడూ కోపం లేదు. బయట అందరూ అన్ని రకాలుగా అంటూంటే, నాకు బాధగా ఉండేది. ఆ బాధలో ఎలా ప్రవర్తించే వాడినో నాకు తెలియదు. కాని, ఏమన్నా అన్న తరవాత ఆ రాత్రంతా కూర్చుని బాధపడే వాడిని. కొన్నిసార్లు ఏడ్చేవాణ్ణి. దాన్ని కష్టపెట్టాలనే ఉద్దేశం నా కెప్పుడూ లేదు."

రమణ ఏమీ మాట్లాడలేదు. అలా చూస్తూ ఉండిపోయాడు.

'అవును, నేను ఎవరినీ సరిగా అర్థం చేసుకో లేదు ఇన్ని రోజులూ. ఆఖరికి కన్న కొడుకును కూడా సరిగా అర్థం చేసుకోలేక పోయాను. ఇప్పుడైనా తెలుసుకున్నాను' అనుకున్నాడు మనసులో.

కొంచెంసేపుండి సుధీర్ అన్నాడు: "నాన్నా, మిమ్మల్ని ఒక విషయం అడుగు తాను, కాదనరుగా?"

"ఏమిటిరా అది?"

"జ్యోతికి మళ్ళీ పెళ్ళి చేద్దాం."

రమణ ఆలోచనలో పడ్డాడు. ఈ విషయం గురించి తాను చాలాసార్లు అనుకున్నాడు. కాని, అందరూ ఏమంటారు? లోకం హర్షిస్తుందా? వితంతు వివాహాన్ని అంగీకరించే విశాల హృదయం ఈ లోకానికి ఉందా? బంధువులంతా ఏమంటారు!

తండ్రి ఎంతసేపటికీ మాట్లాడక పోతే మళ్ళీ సుధీర్ అన్నాడు: "ఎవరే మంటారనే ఆలోచన పెట్టుకోవద్దు. పెళ్ళి చేస్తే ఒక రోజు అంటారు, రెండు రోజు లంటారు, మళ్ళీ పెళ్ళి చేశారని. తరవాత మామూలైపోతుంది. ఎవరో ఏదో అంటారని దాని జీవితాన్ని నాశనం చేస్తామా! ఏమైనా సరే, జ్యోతికి పెళ్ళి చెయ్యవలసిందే." పట్టుదలగా అన్నాడు సుధీర్.

• • •

"అమ్మా, జ్యోతీ! రా, తల్లీ! ఎన్నా ళ్ళకు నిన్ను చూశాను? రాధా, సుధీర్ రండి. ఇప్పుడు ఇల్లు కళకళలాడుతూంది. మరి మా అబ్బాయి పెళ్ళి జరగబో తూంది కదూ!" అంది కాంతమ్మ అంద రినీ ఇంటిలోనికి ఆహ్వానిస్తూ. ఆమె సంచితనానికి సుధీర్, జ్యోతి, రాధ ఆమెను మనసులోనే అభినందించారు.

• • •

ఆ రోజు శ్రావణ శుక్రవారం. ఉదయమే లేచి కాంతమ్మ జ్యోతికి తలంటి పోసింది. చక్కగా దువ్వి జడ వేసింది. కుంకుమ, కాటుక తెచ్చింది. "అమ్మా, జ్యోతీ! ఈ ఇంట్లోనే నీ కుంకుమ తుడిచివేశారమ్మా. ఈ ఇంట్లోనే మళ్ళీ వాటిని నీ కిస్తున్నాను" అంటూ జ్యోతి ముఖం తుడిచి, పౌడరు వేసి, బొట్టు, కాటుక పసిపాపకు పెట్టి నట్లు పెట్టింది. పట్టుచీర కట్టి, చేతుల నిండా బంగారు గాజులు, మట్టిగాజులు కలిపి వేసింది. తలనిండా పువ్వులు పెట్టి, మెడలో ముత్యాల హారం వేసి, కాళ్ళకు పారాణి రాసి—"రా, తల్లీ" అని పూజ గదిలోకి తీసుకు వెళ్ళింది. అక్కడ పూజాద్రవ్యాలన్నీ అమర్చి ఉన్నాయి. పువ్వులు, పళ్ళు అన్నీ ఉన్నాయి. "లలితా సహస్రనామ పూజ చేసి ఈ ప్రసాదం పెట్టమ్మా" అని గారెలు, పాయసం అక్కడ పెట్టింది.

జ్యోతి ఆమె చెప్పినట్లు చేసింది. దేవికి సాష్టాంగ నమస్కారం చేసి, ఆమె పాదాల వద్ద ఉన్న కుంకుమ తీసి నుదుట పెట్టుకుంది. కుంకుమ, అక్షింతలు, పువ్వులు కాంతమ్మ చేతిలో పెట్టి, ఆమె పాదాలకు సాష్టాంగ నమస్కారం చేసింది.

అక్షింతలు, పువ్వులు వేసి—"కలకాలం నువ్వు కుంకుమలతో వర్ధిల్లు, తల్లీ" అని లేవనెత్తి మనసారా కౌగిలించుకుంది. "ఏదమ్మా నీ ముఖం తృప్తిగా చూడ నివ్వు" అని చూసి, దృష్టి తగులుతుందని బుగ్గన కాటుక పెట్టింది. "రా, తల్లీ! మీ మామయ్యకు నమస్కరిద్దువుగాని" అని తీసుకు వెళ్ళింది. జ్యోతి మామగారికి, రాధకు నమస్కరించింది. అందరూ జ్యోతిని తేరిపార చూశారు. 'అబ్బ! ఎంత అందంగా ఉంది!' అనుకున్నారు.

సుధీర్ కళ్ళనుండి ఆనందబాష్పాలు రాలాయి.

• • •

జ్యోతి, శ్యామసుందరం వివాహం తిరుమలేశుని సన్నిధానంలో, దగ్గిర బంధువుల సమక్షంలో నిరాడంబరంగా జరిగింది. వధూవరులు పెద్దలందరికీ నమస్క రించారు.

"అబ్బాయి చూడు—ఎంత చక్కగా ఉన్నాడో" అన్నారు కృష్ణమూర్తి భార్యతో.

"మీ పక్షపాతాన్ని పోనిచ్చుకున్నారు కాదు. నా కోడలు బంగారు బొమ్మలా ఉంటే, నల్లగా ఉన్న మీ కొడుకే అందంగా ఉన్నాడా" అంది కాంతమ్మ. సుధీర్ ఆనందానికి అంతు లేదు!

కొడుకు కేసి చూసి 'అక్కచెల్లెళ్ళంటే ప్రేమాదరాలు ఉండే సుధీర్ లాంటి వాళ్ళే సహోదరులు! నా లాంటి వాళ్ళు కారు!' అనుకున్నాడు రమణ.

'సుధీర్‌కు రమణ పోలిక రాలేదు!' అనుకుంది తులశమ్మ. 'ప్రసాద్ జీవితం కూడా ఒక దారిని పడింది. అన్ని బాధ్యతలు తీరిపోయాయి. ఇక శేష కాలం భగవద్ధ్యానంలో గడపాలి' అని ఆమె నిశ్చయించుకుంది.

"నా యందు చిత్తము గలవాడవు, నా యందు భక్తి గలవాడవు అయి, నన్ను ఆరాధించి నాకు నమస్కరింపుము.

సకలము నా యందు సమర్పించితివేని నన్ను పొందెదవు. సమస్త ధర్మములను విడిచి, నన్నొక్కని మాత్రము శరణు బొందుము. నేను సమస్త పాపముల నుండి నిన్ను విముక్తుని జేసెదను" అన్న శ్రీకృష్ణ భగవానుని 'గీతోపదేశం' తుల శమ్మ మనసులో మెదిలింది. శాంతా కారుడు, భుజగశయనుడు, పద్మనాభుడు మేఘవర్ణుడు, శుభాంగుడు, కమలనయనుడు అయిన లక్ష్మీకాంతుని ధ్యానంలో ఈ లోకాన్నే మరిచిపోయింది తులశమ్మ ✱